

IX JORNADES D'ETNOBOTÀNICA EN LLENGUA CATALANA

LLIBRE DE RESUMS

Fotografia de la portada: Jaume Riba i Sabaté

Composició, edició del text i revisió: Canòlich Álvarez, Teresa Garnatje, Airy Gras,
Àngels Mach i Joan Vallès

IX JORNADES D'ETNOBOTÀNICA EN LLENGUA CATALANA

Canillo (Andorra)

6, 7 i 8 de juliol del 2018

PROGRAMA

Divendres 6 de juliol:

TARDA

Lloc: Palau de Gel d'Andorra. Carretera general 2 (km 9,1), Canillo.

16:00 Recepció i lliurament de documentació.

16:30 Visita guiada pel nucli històric de Canillo.

19:00 Acte institucional de presentació de les jornades i benvinguda.

19:30 Ponència inaugural a càrrec de Manel Niell, del Centre d'Estudis de la Neu i de la Muntanya d'Andorra de l'Institut d'Estudis Andorrans:

L'Institut d'Estudis Andorrans (IEA) i l'etnobotànica.

21:00 Sopar d'obertura de les Jornades.

Dissabte 7 de juliol:

MATÍ

Lloc: Palau de Gel d'Andorra. Carretera general 2 (km 9,1), Canillo.

09:00 Comunicacions i ponències. Bloc 1: Etnobotànica històrica

Moderador: Marc Talavera

1. Martín, C., Biosca, A. i Climent, D. Etnobotànica lucentina en el segle XVI. L'anàlisi d'un poema llatí en què figuren plantes d'Alacant i els seus usos.

2. Pujol, A. i Morales, J. L'aixovar de la reina Sibil·la (Fortià, 1350-Barcelona, 1406), quarta muller de Pere III el Cerimoniós

3. Rauret, A.M. Comentaris al viatge de George Bentham al Pirineu andorrà el 1825.

4. Parada, M. Alfred Vogel: de l'etnobotànica a la indústria, un cas excepcional.

5. Obiols, F. Homenatge català a Roger Heim, en el 75è aniversari del descobriment accidental de l'LSD.

6. Climent, D. L'etnobotànica, frontissa entre passat i futur. Homenatge a Tú Yōuyōu.

11:00 Pausa-cafè

11:30 Comunicacions i ponències. Bloc 2: Etnobotànica general I

Moderador: Daniel Climent

1. Talavera, M. Nous criteris metodològics per a la selecció d'informants en estudis etnobotànics: incrementant l'eficiència en la prospecció de coneixements tradicionals.
2. Talavera, M. Desenvolupament i utilització del nou indicador RCI (*recovery capacity index*). Determinació de les probabilitats de recuperar les espècies i varietats agrícoles tradicionals catalogades a la comarca de l'Anoia.
3. Álvarez, C., Garnatje, T., Gras, A., Herruzo, M., Jané, N. i Vallès, J. Món rural ancestral i vigent en ambient urbà: l'etnobotànica al Parc de Collserola.
4. Niell, M. Estudis etnobotànics a Andorra.
5. Sala, E. i Vallès, J. Primers resultats de l'estudi etnobotànic del Pla de l'Estany.
6. Figueras, G. i Filippi, N. Inici d'un estudi històric i etnobotànic a la Vall del Corb.
7. González, R., Garnatje, T. i Vallès, J. Estudi etnobotànic de l'illa d'Eivissa: primers resultats.

TARDA

Lloc: Palau de Gel d'Andorra. Carretera general 2 (km 9,1), Canillo.

16:00 Comunicacions i ponències. Bloc 2: Etnobotànica general II

Moderadora: Montse Parada

8. Ribera, M.A., Rull, J. i Gómez, A. Es mengen algues marines a la ciutat de Barcelona?
9. Barceló, M.C., Butí, E. i Vallès, J. La Patum, patrimoni de la humanitat: les plantes que intervenen a la festa.
10. Pujol, A. Carros, andròmines i altres estris de fusta en desús a les terres del Montsià.
11. Climent, D. "Fer la buda": una resposta etnobotànica a una pregunta toponímica.
12. Altimiras, J., Casassas, E. i Devis J. Aportació de noms de plantes de l'Alt Urgell a la fitonímia catalana.
13. Borrell, L. «*A vegades aconsegueix una flor allò que un diamant no*»: aproximació a l'etnopoètica de les plantes remeieres.
14. Gisbert, A.D. i Jordà, R. Els nostres majors, els nostres parlars. Testimonis vius de la Vall de Seta i la Vall del Frainos en perill d'extinció.

17:30 Pausa-cafè

18:00 Comunicacions i ponències. Bloc 3: Etnobotànica aplicada

Moderadora: Àngels Mach

1. Oliva, A.M. i Caralt, F. L'associació Flora Catalana i la seva revista.
2. Belda, A. i Climent, D. Espigolant pel rostoll etnobotànic valencià.
3. Obiols, F. *Aproximacions etnobotàniques* al SomGarrigues. Un exemple reeixit de divulgació.
4. Martín, C. i Climent, D. Fer saó etnobotànica. Divulgació i promoció de l'etnobotànica al migjorn valencià.
5. Hernández, M. Biòtics i dietes.
6. Selga, A. Ratafia Corriols, un exemple de com l'etnobotànica pot ajudar a protegir un territori (les Guilleries, Osona-la Selva).
7. Carreras, C. Presentació de productes naturals cosmètics.

19:30 Clausura de les jornades.

20:00 Concert de música tradicional a càrrec d'Artur Blasco i Marién de Casimiro i sopar de clausura.

Diumenge 8 de juliol:

10:00 Excursió a la Vall d'Incles

14:00 Dinar

PRESENTACIÓ

De l'ús tradicional de les plantes a l'etnobotànica.

La societat andorrana, tradicional per la seva dedicació a l'agricultura i la ramaderia al llarg de molts segles, va acumular un extens coneixement sobre la utilització de les plantes, fruits i bolets comestibles i de les plantes remeieres. El refranyer andorrà n'ha guardat mostres: "la ruda de tot mal ajuda". I és bo que aquest coneixement no es perdi, sinó que es pugui transmetre a les noves generacions.

Al segle passat, institucions de recerca es van fixar en la natura del país, com va quedar reflectit en la publicació de Salvador Llobet *El medio y la vida en Andorra*, editada a Barcelona el 1947 pel Consell Superior d'Investigacions Científiques (CSIC) espanyol, l'*Instituto J.S. Elcano* i l'*Estación de Estudios Pirenaicos*. Poc després, el 1951, el mateix CSIC va publicar el treball *Aportación al conocimiento de la flora de Andorra*, de Taurino M. Losa i Pere Montserrat, que conté una primera aportació etnobotànica, car esmenta 42 noms populars catalans de plantes recollits al territori durant les herboritzacions. I també interessava a les d'Andorra, atès que el Consell General va finançar i publicar l'estudi dirigit per Ramon Folch *El patrimonio natural d'Andorra. Els sistemes naturals andorrans i llur utilització* el 1979.

Per a aprofundir en el seu coneixement s'hi han realitzat estudis que ha publicat l'Institut d'Estudis Andorrans, ja en el seu centre de Perpinyà (*Primer herbari de la flora d'Andorra*, de Joan Bouchard editat per Terra Nostra el 1981), i més endavant en revistes (*Horitzó*, Centre de Recerca de les Ciències de la Terra 2002-2007; *Hàbitats*, Centre de Biodiversitat 2002-2007; *Revista del Cenma* 2008-2015) i llibres dedicats a la flora d'Andorra (2008), als fongs d'Andorra (2008), als remeis i plantes d'ús tradicional (2011), i als arbres, arbustos i plantes enfiladisses (2016).

D'altra banda, associacions de la societat civil com l'Associació per a la Defensa de la Natura han anat publicant guies de camp en català, francès, castellà i anglès, amb el suport de l'entitat bancària Crèdit Andorrà, sobre flors (1992), orquídies (1993), bolets (2001), i arbres i arbustos (2005). I també llibres d'itineraris naturalistes a les set parròquies, d'observació de la natura, anomenats *Pas a pas per Andorra* (1994-1997). Integrada per andorrans i persones que, procedents d'altres països, van fixar la seva residència a Andorra, tots ells han contribuït de forma altruista al millor coneixement del medi natural.

Les institucions locals també s'han implicat per a millorar el coneixement de les plantes de la zona. El Comú de Canillo amb el llibre *Guia de flors d'Andorra (Parròquia de Canillo)*, de Doreen C. Lindley, resident a Soldeu, el 1994. I més endavant, amb la *Guia de plantes d'Andorra*, de Michel Baracetti, editada pel Comú d'Encamp el 2009.

La meua professió de farmacèutica m'ha permès establir un contacte especial amb la botànica. D'una banda, en la meua època d'estudiant a la facultat de Farmàcia de la Universitat de Barcelona, reconèixer la flora mitjançant la realització d'un herbari de 200 espècies, aleshores obligatori, gaudint de les sortides de camp per a la recol·lecció d'espècies amb la colla "farigola" de futurs farmacèutics, per a, seguidament, catalogar-les i assecar-les entre diaris amb una premsa. I d'altra banda, posteriorment com a farmacèutica d'oficina, aconsellant l'ús de les plantes per a millorar la salut, tant en forma de plantes envasades per a infusió, com també en forma de càpsules, comprimits, extractes en gotes i ampolles bevibles, que segueixen sent un bon complement o, a vegades, alternativa, als altres productes farmacèutics.

La Societat Andorrana de Ciències (SAC), creada a iniciativa d'un grup de professionals de les ciències de la salut andorrans el 1983, per a l'aprofundiment en el coneixement de qualsevol àmbit i la divulgació de la ciència, ha tingut consciència de la seva capacitat d'actuar com a frontissa amb els altres territoris de parla catalana per a dur a terme actes itinerants transfronterers. Juntament amb l'Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i Balears, la Societat Catalana de Biologia i Acció Cultural del País Valencià ha estat entitat convocant del Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana, dels quals l'octubre passat es va realitzar la 20a edició, i organitzadora de la tretzena a Andorra, l'any 1988. També ha donat suport al congrés de pediatres en llengua catalana i al congrés d'enginyers en llengua catalana, el segon dels quals es va fer a Andorra el 2004.

Per aquesta raó és una satisfacció rebre a Andorra les IX Jornades d'Etnobotànica en Llengua Catalana, per tal de contribuir a la recerca i a la millora del coneixement de la utilització de les plantes en l'àmbit dels països de cultura catalana.

No n'hi ha prou a tenir una app al telèfon per a sortir a cercar plantes comestibles i bolets, els padrins en saben molt més que els joves, i ens hem de conscienciar que cal tenir uns coneixements previs per a poder gaudir de la natura i de tot el que ens pot aportar per a la nutrició i la salut. Per aquesta raó, la recerca acadèmica i la seva difusió a la societat són importants.

La SAC agraeix l'ajut de les institucions del país: del Ministeri de Salut del Govern d'Andorra, del Comú de Canillo pel seu acolliment, del Palau de Gel d'Andorra, de Crèdit Andorrà; i de les exteriors, Universitat de Barcelona, Col·legi de Farmacèutics de Girona, Institut Botànic de Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, i els laboratoris A. Vogel i Eladiet.

Finalment, expressa un agraïment especial al Laboratori de Botànica de la Facultat de Farmàcia i Ciències de l'Alimentació de la Universitat de Barcelona per haver pensat a dur a terme les IX Jornades d'Etnobotànica en Llengua Catalana a

Andorra i a tot l'equip coordinador, especialment l'estudiant andorrana Canòlich Álvarez, per haver pensat a convidar la SAC a participar en l'organització de l'esdeveniment i en l'elaboració d'aquest llibre de resums que n'és testimoni.

Àngels Mach i Buch
Presidenta
Societat Andorrana de Ciències

Les Jornades d'Etnobotànica en Llengua Catalana.

Ciència, llengua i, en definitiva, cultura.

Ja fa 25 anys que, el 1993, la Institució Catalana d'Història Natural (ICHN) va decidir de reprendre la publicació d'una sèrie de periodicitat irregular i temàtica miscel·lània anomenada Seminaris de la ICHN. Ho va fer amb un volum, que va sortir l'any següent i que recollia comunicacions fetes l'any anterior sobre diversos enfocaments de l'etnobotànica. Llavors feia poc que les dues primeres tesis doctorals en aquest àmbit fetes en territoris de llengua catalana s'havien presentat (la de Luis Mulet sobre la província de Castelló el 1990 i la de Joan Muntané sobre la comarca de la Cerdanya el 1991) i el món acadèmic del nostre domini lingüístic començava a treballar de manera regular en aquesta matèria de nom compost que descriu molt bé la seva interdisciplinarietat. En aquell seminari i en aquella publicació hi van col·laborar botànics i antropòlegs culturals de Catalunya, el País Valencià, les Illes Balears, la Catalunya del Nord i Aragó. També hi va participar una etnobotànica mexicana d'origen català, Montserrat Gispert Cruells, que va ajudar força al desenvolupament de la disciplina a casa nostra i que descrivia amb detall allò que pretén: “una investigació etnobotànica ha d'abastar des de la història de les plantes i del paisatge en què estan enclavades fins al passat i el present de la societat en estudi; els costums dels seus pobladors; llur idiosincràsia; la percepció que tenen de la natura; la classificació que fan dels biomes que els circumden; la nomenclatura popular botànica, edàfica i geogràfica que utilitzen; la gestió de llurs ecosistemes; les pràctiques agrícoles tradicionals, les categories d'ús que confereixen a les plantes (medicinals, alimentàries, fusteres, ornamentals...); i el que tot això, en el seu conjunt, representa en llurs decisions econòmiques i polítiques”. Dit amb altres paraules, fer etnobotànica no significa mirar enrere amb nostàlgia, sinó analitzar detalladament un grup humà en les seves relacions amb el món vegetal per tal de millorar-ne les condicions de vida. A més, el corpus de coneixement que generen les recerques en aquest camp té el doble valor d'inventariar -és a dir, preservar- i, quan escau, retornar a la societat de la qual prové, un patrimoni que és alhora natural i cultural, al mateix temps material i immaterial.

En aquest darrer quart de segle, l'etnobotànica ha anat progressant molt a les terres de llengua catalana. La Universitat de Barcelona conjuntament amb l'Institut Botànic de Barcelona, la Universitat de València, la Universitat d'Alacant, la Universitat Miguel Hernández, la *Universidad de Murcia*, l'Institut de Ciència i Tecnologia Ambientals de la Universitat Autònoma de Barcelona i l'*Instituto Pirenaico de Ecología* tenen grups o investigadors que han dut i/o duen a terme recerca en etnobotànica en

aquests territoris. A més, entitats culturals d'àmbit comarcal o local i, encara, persones isolades, han produït també treballs en aquest àmbit arreu del domini lingüístic.

Un dels punts de trobada dels investigadors que hem esmentat és constituït per les Jornades d'Etnobotànica en Llengua Catalana, iniciades el 2001 per iniciativa de persones que havien participat en el seminari del qual hem parlat, la qual cosa, és clar, no és pas ben bé casualitat. Aquestes Jornades són congressos científics que reflecteixen, en els temes, l'aspecte pluridisciplinari de l'etnobotànica. Hi prenen part -i hi intercanvien idees- persones de l'àmbit acadèmic i també d'altres que en són prou allunyades, però que fan recerca en el mateix tema. Hem procurat -i fins ara aconseguit- poder fer-hi gratuïta la inscripció per a facilitar-hi la participació i estem satisfets d'haver comprovat que han suscitat interès d'investigadors tant professionals com aficionats (els conjunts de persones que algun cop, i en l'àmbit botànic, s'han anomenat botànics i botanòfils, respectivament), tant de lletres com de ciències i tant de nivell universitari com d'ensenyament mitjà, sempre, això sí, amb la presentació de comunicacions que reflecteixen aspectes variats de la recerca científica.

Les Jornades s'han estabilitzat amb una freqüència biennal (llevat un període de tres anys entre la primera edició i la segona). Són organitzades pel grup de recerca en etnobotànica del Laboratori de Botànica (Unitat associada al CSIC) de la Facultat de Farmàcia i Ciències de l'Alimentació de la Universitat de Barcelona i l'Institut Botànic de Barcelona (IBB, CSIC-ICUB), sempre en col·laboració amb institucions del territori on se celebra cada congrés i amb l'ajut d'entitats públiques i privades diverses, amb la intenció de propiciar el contacte, la trobada, l'intercanvi i la sinergia entre investigadors, estudiosos i amateurs de l'etnobotànica que s'expressen en la nostra llengua. El format que han adoptat s'ha mostrat funcional i prou adequat: un acte inaugural divendres al vespre, que inclou una conferència de tema etnobotànic vinculat al lloc on se celebren les Jornades, vuit hores de comunicacions orals dissabte i una sortida amb contingut botànic i etnobotànic diumenge al matí, tot plegat complementat amb algun acte cultural (musical o gastronòmic, per exemple) també de caire local. Les Jornades han tingut lloc, fins ara, a Torrent (l'Horta) l'any 2001, a Viladrau (Osona) el 2004, a Xixona (l'Alacantí) el 2006, a Artà (Mallorca) el 2008, a Amposta (el Montsià) el 2010, a Ibi (l'Alcoià, la Foia de Castalla) el 2012, a Llívia (la Cerdanya) el 2014 i a Ciutadella de Menorca el 2016. En aquesta ocasió, el simposi se celebra a Canillo (Principat d'Andorra), coorganitzat per la Societat Andorrana de Ciències. Aquestes Jornades, dedicades, com hem dit, al saber tradicional sobre els vegetals al domini lingüístic català, donen molta importància a la llengua, que contribueix de manera fonamental al caràcter cultural de l'etnobotànica. És, per això, important de remarcar que, per primer cop, les celebrem en l'únic territori -un estat, en aquest cas- que té la

llengua catalana, la que ens agrupa en aquest esdeveniment, com a únic idioma oficial.

Des de les darreres Jornades, l'etnobotànica catalana ha començat a tenir suport explícit de l'Institut d'Estudis Catalans i ha entrat a format part de l'Observatori del Patrimoni Etnològic i Immaterial (OPEI). A més, ultra els treballs habituals (articles de caire i abast diversos i comunicacions a congressos), sabem que grups de persones que són participants habituals de les Jornades tenen acabats sengles llibres sobre plantes útils del País Valencià i sobre plantes medicinals de Catalunya, tots dos de contingut etnobotànic i que esmentem perquè seran eines de la justa i necessària reversió del coneixement tradicional sobre la biodiversitat vegetal a la societat que l'ha generat, conservat i transmès. Aquestes tres bones noves per a la nostra disciplina, que en reforcen la dimensió científica, cultural i social, tenen el contrapunt, ben lamentable, en la pèrdua, recent, d'en Manolo Arrufat, un dels organitzadors de les cinquenes Jornades, a Amposta, i pilar fonamental de l'etnobotànica de les Terres de l'Ebre i dels Ports, és a dir un actor important -dels que provenien del sector no acadèmic- de l'etnobotànica de les terres de llengua catalana. El trobarem a faltar i, durant aquestes Jornades, el recordarem especialment.

Vistes les experiències anteriors, estem segurs que aquesta novena edició de les Jornades servirà per a posar-nos al dia en les línies i els projectes de l'etnobotànica catalana i per a potenciar-ne alguns o iniciar-ne de nous. A més, caldrà parlar de la propera edició. Hi ha àrees del domini lingüístic català que encara no n'han acollit cap: el Carxe (a Múrcia), la Franja de Ponent (a Aragó), la Catalunya del Nord i l'Alguer (a Sardenya). Esperem que aviat podrem dir que ja hem celebrat una edició de les Jornades a cadascuna d'elles sense oblidar, és clar, aquelles en què ja se n'hi han fet.

Enguany, quan pensem a programar les properes Jornades, hi haurem de pensar bé, com ho fem sempre, però, en aquest cas, un xic més, car es tractarà de la desena edició i la xifra rodona incita a celebrar, en el doble sentit de fer un congrés i de festejar una fita prou important. Hauríem d'aprofitar les Jornades del 2020, any també de número rodó, per a fer, a part de les normals, alguna cosa excepcional (i això pot ser des del punt de vista de lloc, de temes, d'enfocaments, de difusió, o des de tots plegats) per tal de reflexionar sobre l'etnobotànica en el nostre domini lingüístic i encarar-ne l'avenir.

Joan Vallès Xirau
Laboratori de Botànica (Unitat associada al CSIC), Facultat
de Farmàcia i Ciències de l'Alimentació, Universitat de Barcelona
Secció de Ciències Biològiques, Institut d'Estudis Catalans

PONÈNCIA INAUGURAL

a càrrec de Manel Niell

L'Institut d'Estudis Andorrans (IEA) i l'etnobotànica

Manel Niell¹

¹*Centre d'Estudis de la Neu i de la Muntanya d'Andorra de l'Institut d'Estudis Andorrans (CENMA-IEA). Av. Rocafort, 21-23, Edifici Molí, 3r pis. AD600 Sant Julià de Lòria. Principat d'Andorra.*

L'Institut d'Estudis Andorrans (IEA) es va crear l'any 1976 per donar suport al programa d'andorranització a l'escola amb l'objectiu de proporcionar material pedagògic als professors. A mida que es va anar consolidant el sistema educatiu andorrà, el Ministeri d'Educació va assumir les responsabilitats sobre els programes educatius i llavors l'Institut d'Estudis Andorrans es va centrar en la realització d'estudis de recerca. Actualment, l'IEA és l'entitat oficial de recerca, però la divulgació també forma una part important de les seves activitats.

La recerca s'organitza al voltant de tres centres: el CRES (Centre de Recerca Sociològica), especialitzat en estudis sociològics, el CENMA (Centre d'Estudis de la Neu i de la Muntanya d'Andorra), encarregat de fer estudis sobre el medi natural, i el CEHIP (Centre d'Estudis Històrics i Polítics), que realitza estudis sobre la història d'Andorra.

Els principals temes de recerca que realitza el CENMA són: la cartografia del país, els estudis sobre la neu i el clima, la geologia, la geomorfologia, els riscos geològics, els recursos hídrics nivals, així com la vegetació, la flora i la micoflora, la fauna d'alta muntanya, el pastoralisme i els efectes del canvi global en els components de la muntanya andorrana, entre d'altres.

Dins d'aquestes línies de recerca hi ha tot un conjunt de projectes: uns són de seguiment i es renoven anualment, i uns altres, amb uns objectius determinats, tenen una data d'inici i final. El CENMA també genera i centralitza dades que serveixen després per nodrir altres projectes de recerca.

També es realitzen nombroses activitats de divulgació i xerrades des del CENMA, per exemple, hi ha el curs d'etnobotànica que, des del 2014 s'organitza en col·laboració amb la Comissió de Gestió de la Vall del Madriu-Perafita-Claror, amb una sortida de camp matinal i un taller a la tarda.

Estudis etnobotànics del CENMA i projectes derivats

Dins de les activitats de recerca del CENMA es va realitzar l'estudi etnobotànic d'Andorra. Aquest projecte es va realitzar entre el 2004 i el 2009 mitjançant entrevistes orals a persones d'Andorra amb una mitjana d'edat de 75 anys. Es van fer unes

setanta entrevistes a habitants de totes les parròquies d'Andorra. Aquest treball va permetre disposar d'un banc de dades del qual se'n podien derivar nombrosos estudis.

La informació derivada de les entrevistes juntament amb la col·laboració científica de la Universitat Politècnica de Catalunya i la Universitat de Saragossa va fer notar als investigadors del CENMA que moltes plantes andorranes tenien propietats antioxidants, algunes ja conegudes i d'altres amb potencialitats que valia la pena estudiar.

Es va decidir, doncs, engegar projectes de recerca aplicada. Entre els anys 2010 i 2011 es va analitzar les propietats antioxidants de la gençana groga (*Gentiana lutea*) amb l'objectiu d'analitzar-ne el potencial cultiu a Andorra. Es va arribar a un acord amb la Societat de Ramaders i Agricultors d'Andorra per buscar els espais adients i fer els experiments, i es va obtenir un ajut a la Comunitat de Treball dels Pirineus (CTP). Aquest projecte es va dur a terme amb la col·laboració científica de la Universitat Politècnica de Catalunya i la Universitat de Saragossa. L'ús de la genciana es va desestimar per problemes d'arrelament, que la feien pràcticament impossible de conrear.

Als anys 2013 i 2014 a través d'un ajut del Departament de l'Ensenyament Superior i Recerca del Govern d'Andorra en el marc dels ajuts de la CTP i conjuntament amb la Universitat Politècnica de Catalunya i la Universitat de Saragossa, es va fer un estudi per avaluar la possible utilització dels extractes vegetals en substitució d'antioxidants sintètics. El mètode de treball es va basar en la recol·lecció de les plantes en diferents períodes de creixement vegetatiu en dues zones del Pirineu: a Andorra i a la província d'Osca. Es va realitzar la quantificació de l'activitat antioxidant i dels compostos polifenòlics presents en els extractes de les plantes, a fi de detectar les espècies i les parts de les plantes amb major potencial antioxidant.

Posteriorment també es va a treballar en el desenvolupament d'un producte cosmètic amb planta silvestre andorrana. Més endavant, aquest projecte es va ampliar amb la utilització dels residus del vi de productors locals, atès que s'ha demostrat que el resveratrol del vi negre té propietats antioxidants i s'ha emprat en l'elaboració de productes cosmètics.

Un tercer estudi que es va realitzar estava lligat a la capacitat antioxidant dels fruits vermells en relació a la carn. Els fruits vermells eren seleccionats d'espècies comunes a Andorra i els preparats carnis van ser proporcionats per l'empresa ANDORCARN, i l'objectiu era substituir totalment o parcialment els conservants sintètics.

BLOC 1: ETNOBOTÀNICA HISTÒRICA

Etnobotànica lucentina en el segle XVI. L'anàlisi d'un poema llatí en què figuren plantes d'Alacant i els seus usos.

Carles Martín Cantarino¹, Antoni Biosca Bas² i Daniel Climent Giner³

¹*Institut multidisciplinar per a l'estudi del medi (IMEM) "Ramon Margalef". Universitat d'Alacant.*

²*Àrea de Filologia llatina. Universitat d'Alacant.*

³*C/ Doctor Just 4-4B. 03007 Alacant.*

Josep Gosalbes de Cunedo, nascut a Alacant i mort a Lovaina, en el s. XVI, va ser un metge renaixentista de sòlida formació humanística i de vida molt moguda (metge, poeta cultíssim, viatger, soldat, presoner, universitari, amb accés als intel·lectuals del moment...) i capaç d'escriure poesia llatina d'estil clàssic.

Recentment s'ha trobat el seu poemari, ben extens, i s'està en fase de traducció —de moment, al castellà.

La poesia de Josep Gosalbes és complicada, però rica i plena de referències a un paisatge bucòlic on, a l'estil de Virgili, els pastors parlen entre ells sobre temes elevats.

Es tracta de converses plenes de referències al territori lucentí (Lucentum era l'antic nom d'Alacant), al migjorn valencià i en particular a la comarca de l'Alacantí, de la qual descriu tant el paisatge natural com moltes de les plantes que el conformaven i els usos que se'n feia.

Eixos passatges del poema han propiciat la col·laboració entre els autors de la comunicació per tal d'oferir-ne un interpretació paisatgística, bioclimàtica, geològica, botànica i etnobotànica del territori descrit.

La troballa, plena de reptes, ens remet a un paisatge en què moltes de les plantes descrites ja no formen part del tapís vegetal actual atés que el clima de l'època era ben diferent del d'ara. Però, el nom, la descripció i els usos etnobotànics que els atribueix permet identificar-les o fer-hi aproximacions ben suggeridores i congruents amb els coneixements bioclimàtics, ecològics i botànics actuals.

En la comunicació es mostren els criteris i arguments que hem fet servir per interpretar els fragments etnobotànics del poema.

L'aixovar de la reina Sibil·la (Fortià, 1350-Barcelona, 1406), quarta muller de Pere III el Cerimoniós

Anton Pujol Bertran¹ i Joana Morales Hernández¹

¹*Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica.*

Sibil·la de Fortià pertanyia a una família empobrida de la petita noblesa de l'Alt Empordà. En enviudar el 1374 del noble aragonès Artal de Forces es convertí en l'amant de Pere III el Cerimoniós o del Punyalet, del qual tingué una filla, la infanta Isabel; tres anys després es casaren a la Seu de Saragossa. Sibil·la era "molt bella e agraciada fembra", però també analfabeta com ella mateixa ho confirmà en manar que dues monges de Sixena es trasllassessin a palau "*para amostrar a nos de letra*", referendat pel rei, que manifestà "*no sabe de letras*". Això no impedí que fos intel·ligent i gaudís d'un gran atractiu personal.

Es va dotar d'un esplèndid aixovar segons diversos documents com el seu *Llibre de comptes*¹ on s'apunten escrupolosament totes les peces, tant de roba com de parament²: bolquerins, caperó, gonella i cosset de Douai, mantonets, vestidures i sanastres, tafetans, draps encerats, draps d'or de Damasc, drap d'or luqués, draps de Bruxelles, de Gènova i de Bezièrs, drap de Malines, draps de fustany, fustanys vergats de Sicília, estores, frès de fil d'or, vetafrés, lligars castellans, rapacellos, trençades de València, sedes damasquines, vels de Barcelona, obrats de fil d'or de València, aljuba de Londres, cot castellà, çamarra, curtapeu de xamellot, forrat de sendall, camises i bragues, mantó d'adzeytoni, drap de Perpinyà, alcandores de Barcelona, aljuba, randes de Granada i de Saragossa, brodats fets a Burgos i a Tortosa, estofes, cobertes d'atzembles, vànoves de lench, de cotonina i de cotonina folrada de sotana de lli, llençols de lli prim, cambra amb dosser, sobrecel i cobertor, cortines corredices de tafetà, matalàs de cotó blanc i un travesser de fustany Reyat de seda, ple de fluxell prim, un almofreix, drap de canamaç, dosser de vellut llistat, dalmàtiga, maniple, sinyell de seda blanca, capell de sol, almaratxes, dayguarós, etc.

Observem, així, la riquesa de teixits només al abast de potentats i la seva variada procedència, mostra de les intenses relacions comercials al segle XIV de Catalunya –de la Corona d'Aragó– amb els seus veïns i a través de la Mediterrània. Juntament amb això descobrim un ric vocabulari català, la majoria de vegades difícil d'esbrinar.

¹ Estudi basat en Joseph M. Roca: "La reyna empordanesa" a *Sobiranes de Catalunya*. Fundació Concepció Rabell y Cibils. Publ. Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, 1928.

² S'ha respectat la grafia dels documents en la majoria de casos.

Comentaris al viatge de George Bentham al Pirineu andorrà el 1825.

Anna Maria Rauret¹

¹*Universitat de Barcelona.*

L'aventura d'un botànic anglès, George Bentham, pel Pirineu va tenir lloc a l'estiu de 1825. Bentham creia que una zona tan rica en vegetació estava poc estudiada i va decidir recollir-hi personalment les mostres per a localitzar-les adequadament.

El resultat del viatge és la publicació del llibre: *Catalogue des Plantes Indigènes des Pyrénées et du Bas Languedoc, avec de Notes et Observations sur les espèces nouvelles ou peu connues: précédé d'une Notice sur un Voyage Botanique fait dans les Pyrénées pendant l'été de 1825* (París, 1926).

Seguint el seu viatge, concretament per Andorra, destaca una sèrie d'espècies com són *Achillea chamaemelifolia*, *Angelica razulii*, *Antirrhinum molle*, *Arenaria laricifolia*, *Arenaria tetraquetra* var. *aggregata*, *Cardamine latifolia*, *Dianthus hirtus*, *Doronicum austriacum*, *Erysimum cheiranthoides*, *Galium maritimum*, *Phaca australis*, *Rumex alpinus*, *Sedum brevifolium*, *Sedum divaricatum*, *Scrophularia scopoli*, *Teucrium montanum*, *Tragus racemosus*, *Viola gracilescens*, que diu textualment recollides a la Vall d'Andorra.

En el seu periple, segueix una ruta ben definida entrant per La Seu d'Urgell, Sant Julià de Lòria, Andorra la Vella. Visiten la vall de La Massana, retornen per Port Negre, en el límit dels tres estats. I seguint la cresta del Coumallemps baixen a la vall travessant un bosc i arriben a Andorra, remunten la vall fins a Canillo i d'aquí marxen cap a Saldeu i creuant el Puimorents fins endinsar-se a la vall francesa de Caroll. Recomanen establir-se a Canillo, la zona més rica en vegetació i el millor centre per arribar a les altes muntanyes.

El relat del viatge no només és botànic, sinó que és ple de descripcions de costums de la zona. Per a futures expedicions fa unes recomanacions molt completes, no tan sols com han de vestir, sinó també de tots els objectes que han de portar per herboritzar. Explica també, les millors rutes, les èpoques i llocs de parada, segons les seves experiències.

De les dinou espècies que Bentham (1825) situa a la vall d'Andorra, hem pogut actualitzar el nom científic, excepte en dos casos que "The Plant List" dona com a no resultats. La comparació amb l'herbari Bouchard (1977) ens proporciona nou identificacions en els seus plecs d'herbari. Respecte a les famílies són dotze les representades: *Apiaceae* (1) *Brassicaceae* (2), *Caryophyllaceae* (3), *Compositae* (2),

Crassulaceae (2), *Lamiaceae* (1), *Leguminosae* (1), *Plantaginaceae* (1), *Poaceae* (1),
Polygonaceae (1), *Scrophulariaceae* (1), *Violaceae* (1).

Alfred Vogel: de l'etnobotànica a la indústria, un cas excepcional.

Montse Parada¹

¹*Bioforce España - A. Vogel. C/ Plató 6. 08021 Barcelona*

Alfred Vogel va néixer el 1902 a Aesch, prop de Basilea (Suïssa). Era el petit de quatre germans i des de petit va ser iniciat pel seu pare i els seus avis en les plantes medicinals. Als 21 anys ja dirigia el seu propi establiment d'herboristeria i de productes dietètics a Basilea, on va començar a aconsellar els seus clients sobre la seva filosofia de vida sana i natural i a preparar els seus propis productes i vendre'ls. El 1929 va començar a publicar una revista mensual titulada *Das Neue Leben (La nova vida)*, que a partir de 1941 es va convertir en *A. Vogel Gesundheits-Nachrichten (A. Vogel Notícies de Salut)*.

El 1937 es traslladà a Teufen, al cantó Apenzell, on les lleis eren lliberals pel que fa a la pràctica de la medicina naturista, i hi va poder crear (de 1937 a 1956) la seva consulta, un sanatori i una llar infantil, així com un edifici per a l'elaboració dels seus productes a base de plantes fresques, que cultivava i recol·lectava, de manera orgànica, sense cap tipus de pesticides, fungicides o altres elements que considerava perjudicials tant per a l'ecosistema com per a la salut de les persones. La seva visió holística de la salut el va portar a experimentar i perfeccionar la producció dels seus propis remeis naturals arribant a la conclusió que l'acció de les plantes fresques és superior a la de les plantes seques. El 1952 va publicar el llibre *Der kleine Doktor (El petit doctor)*, obra referent en la medicina naturista, on recopila els seus coneixements i que ha suposat un ampli reconeixement cap a la seva persona. El mateix 1952 rep el títol de Doctor Honoris Causa en botànica medicinal de la Universitat de Califòrnia (Los Angeles, EUA). El 1963 va fundar l'empresa Bioforce AG a Roggwil (Suïssa), on s'elaboren remeis naturals a base de plantes fresques. En reconeixement als seus èxits en la medicina natural, el 1982 li van concedir la medalla Priessnitz dels Heilpraktikers alemanys i el 1984 va ser nomenat membre honorífic del SAGEM (Societat Suïssa de Medicina Empírica).

Va morir el 1996, a l'edat de 94 anys. La seva vida va ser una recerca contínua de com hauria de viure l'ésser humà per a no perjudicar-se a si mateix ni el planeta que el sosté.

Alfred Vogel era un apassionat per la vida vegetal en altres continents, pels costums i tradicions dels pobles no industrialitzats i sentia una gran curiositat de veure si allà també es patien les anomenades malalties de la civilització moderna. Aquesta

curiositat el portà, a principis dels anys 1950, a recórrer diversos racons del món: Amèrica, Àfrica, Austràlia, Nova Zelanda i Tasmània.

El 1958 va adquirir una granja a Tarapoto (Perú), una finca de 72 hectàrees de terreny on cultivar plantes medicinals, especialment la *chancapiedra*, planta que ja havia conegut en un viatge anterior per la regió de l'Amazones. Ajudat pels indis s'hi va construir una casa i va cultivar, a part de la *chancapiedra* (*Phyllantes niruri*), canya de sucre, cafè, plàtans, iuca, papaia i raïm. Per a sorpresa dels indis, ell mateix treballava la terra. Segons les seves paraules, allò era un petit paradís. El govern peruà va promulgar, però, una nova disposició legal que consistia en el fet que els estrangers no podien disposar de més de 15 hectàrees, i Alfred Vogel va cedir tota la seva possessió i se'n va anar.

En un dels viatges, va passar un temps a Amèrica del Nord amb els indis sioux. Allà es va fer amic del cap Black Elk (Powder River, 1863 - Pine Ridge, 1950, pertanyent a la subdivisió oglala dels lakota o sioux, que el 1872 va tenir una visió considerada important per a tots els pobles sioux, ja que rebia poders espirituals dels seus avantpassats, i el 1876 participà en la batalla de Little Big Horn), qui li va mostrar la medicina tradicional índia. Al final de la seva estada, com a senyal de la seva amistat, Alfred Vogel va rebre de Black Elk llavors d'equinàcia (*Echinacea purpurea*). Els sioux coneixien aquesta planta des de feia generacions i la utilitzaven com a medicament universal: d'ús extern per tractar les mossegades de serps, ferides, cops i d'ús intern per reforçar les defenses endògenes. Un cop a Suïssa, Alfred Vogel va començar a cultivar i a investigar sobre aquesta planta, creant *Echinaforce* l'any 1955, que es convertiria en el producte més important de la seva empresa.

Els viatges pels Estats Units i Perú van ser seguits per d'altres. Ja fos a Amèrica del Nord, Amèrica del Sud, Àfrica, Orient Pròxim, Orient Mitjà o altres parts d'Àsia, arreu on va estar sempre es va mostrar obert amb la gent senzilla, preguntant coses i mostrant-se comunicatiu. Va visitar la majoria dels pobles i cultures, com l'Índia, la Xina, Taiwan, Corea, Japó, Filipines i Indonèsia, i es va estar en cada lloc un temps variable. Va descobrir aleshores noves plantes medicinals que no coneixia, com el valuós ginseng (*Panax ginseng*) de Corea, el durian (*Durio zibethinus*) o l'harpagòfit (*Harpagophytum* sp.), així com nous mètodes terapèutics com l'acupuntura.

A través de nombroses publicacions i conferències arreu del món, va divulgar molts dels coneixements recollits, entre ells: *Selenicereus grandiflorus* com a tònic cardíac (provinent dels indis americans), *Yucca* sp. per a l'artritis i la gota (dels indis brasilers), *Luffa purgans* per a la sinusitis (Colòmbia), *Carica papaya* per al tractament de paràsits intestinals, o l'escorça de *lapacho* (*Handroanthus impetiginosus*) contra "malalties tumorals" a l'Uruguai.

Homenatge català a Roger Heim, en el 75è aniversari del descobriment accidental de l'LSD.

Ferran Obiols Galí¹

¹*Les Basselles, Jardí Etnobotànic de la Vall de la Coma. L'Albi, les Garrigues (Lleida).*

Afortunadamente, el Prof. Heim, a partir de fragmentos y de esporas de los mismos, logró cultivarlos en París y obtener en aquellas macetas circulares y de poco fondo que los franceses llaman terrines buen acopio de hongos. [...] Roger Heim, que ya había probado los hongos en Méjico, pudo comprobar, volviendo a tomar los que obtuvo en París, que 32 ejemplares frescos de Psilocybe mexicana cultivada en las referidas condiciones producen los mismos efectos que los de Méjico, silvestres y recién cogidos. [...] EL estudio del principio activo de la Psilocybe mexicana lo realizaron Albert Hofmann y sus colegas colaboradores en el Laboratorio Sandoz, de Bâle (Suiza). Los resultados obtenidos se publicaron en Experientia (14, página 107; 1958) por A. Hofmann, R. Heim, A. Brack y H. Kobel, y después, pero durante el mismo año 1958, en las páginas 255 y 257 de la obra de Heim i Wasson.

Pius Font i Quer, *Plantas Medicinales. El Dioscórides renovado*. LXXIII. 1961

El lector totalment profà en el camp de la botànica psicoactiva, desconexador de l'ús de plantes embriagadores en diferents contextos etnomèdics, pot quedar francament sorprès i arribar gairebé a al·lucinar a l'hora d'emboscar-se plenament a *Plantas Medicinales. El Dioscórides renovado* de Pius Font i Quer, l'obra cabdal i fundacional de l'etnobotànica a casa nostra. Aquest fet, comprovable empíricament, és conseqüència directa de dos factors: per una banda, el desconeixement mateix de la disciplina que ens ocupa. Per l'altra, el rebuig i el tabú que ha imperat en el si de la societat occidental benpensant, durant tot el segle XX, i encara ara, respecte qualsevol ebrietat no alcohòlica.

En primer lloc, com és ben sabut, bona part de l'origen de l'etnobotànica, tal i com la coneixem avui en dia, cal cercar-lo en un context remot, exòtic, de ressonàncies romàntiques, gairebé rousseaunianes. Richard Evans-Schultes, de la *Harvard University*, seguint l'estela de grans naturalistes victorians, com Alexander von Humboldt, i d'etnògrafs intrèpids, com Theodor Koch-Günberg, va passar més d'una dècada fent treball de camp entre comunitats indígenes de la selva amazònica, recollint més de vint mil espècies, tres-centes de les quals desconegudes per la

ciència occidental, fins al moment. Més tard, també realitzà investigacions a països tan diversos com Mèxic o l'Afganistan. La bona relació etnogràfica que, en tot moment, va establir i mantenir amb els seus informants, el respecte i la minuciositat amb què va tractar els coneixements dels pobles indígenes, arribant gairebé a la veneració, marcà un canó metodològic per a tots els que vindriem després.

En segon lloc, convé no oblidar que la societat occidental és eminentment alcohòlica. Ingerim begudes espirituoses a tota hora, qualsevol excusa és bona. Bevem alcohol per celebrar i commemorar, així com per oblidar i evadir-nos; però també per pair després d'un menjar copios; per refrescar-nos a l'estiu; per escalfar-nos a l'hivern; es donava per berenar a les criatures (pa amb vi i sucre); i fins a missa en prenem! És sinònim de festa, de victòria, d'èxit..., però, per sobre de tot, constitueix el lubricant social per antonomàsia i l'únic que gaudeix d'acceptació social plena, malgrat els estralls que pot arribar a generar en cas que es consumeixi de forma abusiva i/o crònica. En aquest sentit, *Les fleurs du mal* (1857) i *Les paradis artificiels* (1860), les dues obres més celebrades de Charles Baudelaire, però també *Du vin et du hachish: comparés comme moyens de multiplication de l'individualité* (1851), ja apunten cap a una inquisició farmacràtica moralitzant, per fer servir l'expressió del químic i etnobotànic Jonathan Ott. Actualment, malgrat el redescobriment i la revitalització d'uns coneixements i unes pràctiques ancestrals, el rebuig a l'ebrietat no alcohòlica fins i tot segueix entorpint la investigació científica.

En tot cas, Font i Quer era totalment impermeable a aquets dos factors, tal com queda palès llegint la introducció del *Dioscòrides renovado*. Per començar, coneixia perfectament el desenvolupament de l'etnobotànica, aquella jove i flamant disciplina que l'interpel·lava irremissiblement. Per altra banda, pel que fa a la psicofarmacologia, res sembla indicar que fos un purità, ans al contrari. Fins i tot podria semblar que s'havia proposat divulgar, de forma cartesiana, el contingut de la teoria wassioniana, el descobriment de l'LSD, així com explorar l'abast local i global d'aquesta revolució etnobotànica endegada a mitjan segle passat, que culminaria la revitalització d'un fenomen cultural intuït pels cronistes, però desconegut pels antropòlegs, els botànics i d'altres erudits. Quina és, però, la motivació de Font i Quer per divulgar de forma tant vehement, amb tanta insistència, tots aquests coneixements? Com és que coneix i fa anar, perfectament, totes i cada una de les publicacions recents? En primer lloc, Font i Quer, com Claude Lévi-Strauss, Aldous Huxley, Robert Graves, Erns Jünger i tants d'altres, deuria quedar totalment fascinat per l'impacte cultural i l'abast de les recerques de Schultes, Robert Gordon Wasson, Albert Hofmann i companyia. Per a ell, fer difusió d'uns descobriments recents, de grans implicacions com era el cas, devia d'ésser una qüestió d'integritat científica.

Però el cas, és que hi fou introduït, de primer mà, per un dels protagonistes principals en tot plegat: Roger Jan Heim, un dels pares de l'etnomicologia i el més gran coneixedor dels bolets al·lucinògens del continent europeu, especialista en els gèneres *Psilocybe*, *Stropharia* i *Inocibe*. El professor Heim, aleshores subdirector del Laboratori de Criptogàmia del *Muséum national d'histoire naturelle* de París, fou un dels micòlegs il·lustres que va participar en el Pla Quinquennal Micològic a Catalunya (1931-1935), juntament amb d'altres figures destacades com Rolf Singer, René Maire o A. A. Pearson, que van treballar, costat per costat, amb el metge i gran erudit Joaquim Codina i Vinyes i el mateix Font i Quer. Tal com podem llegir al *Dioscórides renovado, Heim, con su "Fungi Iberi"* (publicación de la Junta de Ciencias Naturales, de 29 de octubre de 1934), *añadió 175 especies más a la flora micológica de Cataluña; y Maire, con su "Fungi catalaunici. Series altera"* (de 10 de marzo de 1937), 168".

La nostra comunicació simplement pretén esdevenir un homenatge a aquesta gran persona i singular científic que fou Roger Heim.

L'etnobotànica, frontissa entre passat i futur. Homenatge a Tú Yōuyōu.

Daniel Climent Giner¹

¹C/ Doctor Just 4-4B. 03007 Alacant.

En l'edició de l'any 2015, el *Karolinska Institutet* de Suècia va atorgar el Premi Nobel de Medicina o Fisiologia *ex aequo merito* a dos microbiòlegs i a una química, farmacèutica i etnobotànica, la xinesa Tú Yōuyōu, la investigadora en cap dels equips que van descobrir l'artemisinina, un fàrmac que ha reduït de forma significativa la mortalitat en pacients amb malària, la principal malaltia parasitària del món.

En la base del descobriment de l'artemisinina estava la interpretació etnobotànica d'un antic text xinès referit a l'ús medicinal d'una herba silvestre, *Artemisia annua*.

La informació continguda en l'antic text xinès era el fruit de reflexions sobre proves i experiments amb humans (ara estarien prohibits), sistematitzada i validada, però que, malauradament, s'havia distorsionat en ser transcrita i traduïda al xinès modern.

Afortunadament, l'adequada interpretació etnobotànica del text original per part de Tú Yōuyōu va permetre comprovar l'eficàcia del tractament recomanat i va obrir la porta a noves i millors formes d'extracció del principi actiu responsable de la curació; i posteriorment a la caracterització química de la substància, a la síntesi del producte, a l'elucidació del mecanisme d'actuació, a la recerca de noves substàncies d'estructura química similar, més eficients, etc.

A partir de la nova informació procedent de camps científics plenament solvents s'han redirigit algunes investigacions etnobotàniques per intentar trobar unes altres plantes amb usos similars, de la mateixa família botànica o d'altres amb el mateix component responsable de la funcionalitat terapèutica. Un camí que es podria representar com un cicloide allargat en què una antiga informació etnobotànica condueix a noves investigacions etnobotàniques ara orientades per les interpretacions de caràcter químic, o de fisiologia, biologia molecular, parasitologia, etc.

La comunicació pretén ser un homenatge a la formació etnobotànica d'una científica xinesa gràcies a la qual milions de persones han pogut salvar la vida.

Sí, l'etnobotànica és una excel·lent frontissa entre el passat i el futur en molts camps del coneixement humà, el medico-sanitari entre ells.

Com ja apuntaven, a les VIII Jornades, Laia Peralba Parada i Montse Parada Soler quan titulaven la seua comunicació amb la que potser siga una de les preguntes-tipus claus de la futura etnobotànica, *Com pot una ciència tan moderna com la*

genètica estar interessada amb el que deia la meua àvia sobre la boixerola?, doncs sembla que amb una pregunta semblant Tù Yōuyōu va començar una investigació que la va portar al Premi Nobel.

BLOC 2: ETNOBOTÀNICA GENERAL

Nous criteris metodològics per a la selecció d'informants en estudis etnobotànics: incrementant l'eficiència en la prospecció de coneixements tradicionals.

Marc Talavera Roma^{1,2}

¹*Departament de Biologia Evolutiva, Ecologia i Ciències Ambientals, Facultat de Biologia, Universitat de Barcelona / IRBio.*

²*Col·lectiu Eixarcolant.*

Els coneixements tradicionals relatius a la biodiversitat (en endavant TK, tal com se sol dir a partir de la denominació anglesa, *traditional knowledge*) no es distribueixen de forma homogènia en la població. Hi té importància l'edat, però també d'altres factors. En un context d'erosió generalitzada dels TK és cabdal seleccionar els membres de la comunitat que, independentment de la seva edat, n'atresorin un gran nombre. Així, seria possible accedir als pocs informants de generacions més joves que atresoren tants TK com els millors informants de les generacions precedents.

L'objectiu de l'estudi és conèixer com es distribueixen els TK en els informants i establir els criteris metodològics per a la selecció dels informants que permetin incrementar l'eficiència de les prospeccions etnobotàniques

S'ha obtingut informació sobre 40 variables de caràcter socioeconòmic i demogràfic dels informants (nombre = 67) participants en la prospecció entobotànica de la comarca de l'Anoia (2014 – 2017), seleccionats a priori com a experts en TK. A partir de la informació que aporten per a 10 variables de resposta relatives als TK, s'han classificat en cinc grups (anàlisi de conglomerats), que difereixen significativament en la informació aportada. Així, els del grup 1 es poden considerar informants clau per a tots els àmbits dels TK, els del grup 2 per als usos alimentaris (humans i animals) i la biodiversitat cultivada, i els del grup 4 per als usos alimentaris humans, medicinals i altres usos. Al seu torn, els del grup 3 es consideren mitjanament interessants en tots els àmbits, mentre que els del grup 5 són poc interessants.

En base a aquests resultats es posa de relleu l'interès de desenvolupar una metodologia que permeti seleccionar els informants corresponents als grups 1, 2 i 4, i discriminar negativament els corresponents als grups 3 i sobretot 5, la qual cosa permetria incrementar substancialment l'eficiència de les prospeccions etnobotàniques.

Tenint en compte les diferències que els informants dels cinc grups presenten per a les 40 variables socioeconòmiques i demogràfiques considerades, s'observa com 11 tenen capacitat discriminant entre els informants dels diferents grups. Aquest

fet permet desenvolupar el mètode de selecció dels informants, segons el qual, d'entre els membres preseleccionats com a potencials informants clau, es seleccionaran definitivament aquells que compleixin almenys una de les característiques 'positives' següents: que resideixin en una masia aïllada, que tinguin progenitors o ascendents grans coneixedors de les plantes remeieres, que no tinguin descendència, que tinguin descendents que es dediquin a l'agricultura o ramaderia ecològica o tradicional o a d'altres activitats com la cistelleria, que mantinguin activitats d'agricultura o ramaderia tradicionals amb finalitats comercials, que hagin estat recomanats per un altre membre de la comunitat preseleccionat o per un familiar; i que alhora no en compleixin cap de les 'negatives': que alguns dels fills o nets es dediquin a l'agricultura o ramaderia convencionals, que no els agradi l'agricultura tradicional, que no els agradi la medicina tradicional, que no els agradi l'estil de vida tradicional, que no s'estimin molt l'entorn rural, que hagin estat recomanats per un sindicat agrícola no ecològic o institució similar. Per a la prospecció dirigida específicament a biodiversitat cultivada cal afegir que tampoc se seleccionaran aquells que no mantinguin activitats d'agricultura o ramaderia tradicionals per a l'autoconsum.

Si s'hagués implementat aquesta metodologia en la prospecció realitzada a la comarca de l'Anoia un 68,3% dels seleccionats haurien estat clau, un 26,8% mitjanament interessants, i tan sols un 4,9% poc interessants, valors que sense aplicar la metodologia han estat respectivament del 52,2%, del 32,8% i del 14,9%.

Es pot concloure que la metodologia CRP de selecció dels informants ha de permetre detectar el baix percentatge d'informants nascuts als anys 1950, 1960 o fins i tot 1970 que atresoren un nombre de TK transmesos oralment equivalent als millors informants de generacions precedents, fet cabdal per al futur de les prospeccions etnobotàniques i la documentació de TK. Així, amb la (necessària) millora i consolidació d'aquest mètode de selecció serà possible mantenir la qualitat i quantitat de coneixements tradicionals documentats en les prospeccions etnobotàniques que es duquin a terme en països desenvolupats del sud-est d'Europa en les properes dècades, com a mínim fins l'any 2040, i millorar-ne l'eficiència.

Desenvolupament i utilització del nou indicador RCI (*recovery capacity index*). Determinació de les probabilitats de recuperar les espècies i varietats agrícoles tradicionals catalogades a la comarca de l'Anoia.

Marc Talavera Roma^{1,2}

¹*Departament de Biologia Evolutiva, Ecologia i Ciències Ambientals, Facultat de Biologia, Universitat de Barcelona / IRBio.*

²*Col·lectiu Eixarcolant.*

Per assolir la recuperació efectiva d'una varietat cal, en general, disposar d'un gran nombre de recursos (prospecció etnobotànica en el territori, cerca en altres territoris, cerca en bancs de germoplasma), tenint en compte la gran erosió que ha patit la biodiversitat cultivada des de la segona meitat del segle XX. Resulta de gran importància desenvolupar noves eines metodològiques que permetin conèixer quins són els grups agronòmics en què és més prioritari actuar i conèixer quin serà l'esforç de prospecció que, de mitjana, caldrà dur a terme per recuperar les varietats d'una determinada espècie.

En aquest context, l'objectiu és establir una metodologia que permeti conèixer quines són les possibilitats de recuperació de les diferents espècies i varietats tradicionals d'un territori, per tal de poder dissenyar estratègies de recuperació de la biodiversitat cultivada que maximitzin l'eficiència del recursos disponibles i minimitzin el nombre d'espècies i varietats que es consideren perdudes.

El *recovery capacity index* (en endavant, RCI) informa sobre la probabilitat de localitzar, mitjançant prospeccions etnobotàniques, les espècies i varietats de l'àrea estudiada, tot i que ara per ara és necessari disposar d'una prospecció etnobotànica prèvia per tal de poder-lo calcular. Pren valors entre 0 i 1 i, com més elevat, més possibilitats de recuperació. Per al seu càlcul es tenen en compte tant els informants que conserven la varietat (component a) com els que recorden la varietat, però ja no la tenen (component b), i indica la probabilitat que amb la visita a un informant es pugui assolir la recuperació efectiva de la varietat.

$$RCI = \frac{N^{\circ} \text{ d' inf. que disposen de la varietat}}{N^{\circ} \text{ d' inf. participants en l' estudi}} + \left(\frac{N^{\circ} \text{ d' inf. que disposen de la varietat}}{N^{\circ} \text{ d' inf. que citen la varietat}} + \frac{N^{\circ} \text{ d' inf. que citen la varietat però no en disposen}}{N^{\circ} \text{ d' inf. participants en l' estudi}} \right)$$

L'RCI també permet estimar els informants que, de mitjana, caldrà visitar per tal d'aconseguir recuperar una varietat d'una determinada espècie o grup agronòmic. Si es divideix 1 (que és el valor màxim d'RCI) entre el valor d'RCI obtingut, el valor resultant és una estimació del nombre d'informants que, de mitjana, farà falta consultar fins a obtenir l'espècie o varietat cercada.

Aplicant l'indicador a la prospecció realitzada a la comarca de l'Anoia, els resultats indiquen que en horta, fruiters, farratges i vinya caldrà visitar entre 30 i 40 informants de mitjana per obtenir la varietat desitjada, en llegums de cultiu extensiu 25, en olivera 12 i en fruits secs sis, tot i que aquests valors poden variar considerablement en funció de l'espècie o varietat concreta que es pretengui recuperar. En el cas dels cereals, cal descartar la prospecció etnobotànica per assolir la recuperació de varietats tradicionals, ja que de mitjana caldria visitar més de 350 informants.

Els valors d'RCI obtinguts seran vàlids sempre i quan en les futures prospeccions es mantinguin els mateixos criteris de selecció dels informants que els emprats en la prospecció etnobotànica de referència utilitzada per calcular l'RCI. Alhora, com més gran sigui el nombre de varietats a partir de les quals s'ha obtingut el valor d'RCI mitjà de l'espècie o grup agronòmic, més gran serà la solidesa dels resultats obtinguts. En un futur caldrà determinar si els valors d'RCI assolits a nivell d'espècie i grup agronòmic es mantenen constants arreu del territori català, fet que implicaria poder planificar la recuperació de la biodiversitat cultivada en base a l'RCI sense necessitat d'una prospecció etnobotànica prèvia.

Es pot concloure que l'RCI és una eina metodològica eficaç per determinar la probabilitat mitjana de recuperar, mitjançant la prospecció etnobotànica, les varietats tradicionals corresponents a una determinada espècie o grup agronòmic, la qual cosa possibilitarà incrementar l'eficiència en la recuperació de la biodiversitat cultivada.

Món rural ancestral i vigent en ambient urbà: l'etnobotànica al Parc de Collserola

Canòlich Álvarez¹, Teresa Garnatje², Airy Gras¹, Marta Herruzo¹, Núria Jané¹, Joan Vallès¹

¹*Laboratori de Botànica – Unitat associada al CSIC. Facultat de Farmàcia i Ciències de l'Alimentació. Universitat de Barcelona. Av. Joan XXIII, 27-31. 08028 Barcelona, Catalunya.*

²*Institut Botànic de Barcelona (IBB, CSIC-ICUB). Passeig del Migdia, s/n. Parc de Montjuïc. 08038 Barcelona, Catalunya.*

Les recerques etnobotàniques tenen una doble missió: d'una banda, contribuir a l'inventari del patrimoni cultural del país i al coneixement de la biodiversitat vegetal (entenent que el saber sobre els usos, les aplicacions i la gestió dels recursos naturals és una part indissoluble del saber general sobre la pròpia diversitat biològica); i d'altra banda, a la recerca de noves plantes útils o de nous beneficis de plantes ja conegudes en l'àmbit aplicat.

Afortunadament queda lluny aquella tendència dels primers etnobotànics d'estudiar únicament tribus en llocs remots i, tal i com apuntava Portères (1961), cal estudiar també aquelles societats més industrialitzades i més properes al nostre dia a dia, perquè aquestes també tenen un passat ric en aquest camp.

El nostre propòsit en aquest treball és precisament aquest, estudiar una àrea molt propera a la ciutat, actualment considerada el pulmó d'aquesta zona urbana, però amb un passat molt rural, del qual avui encara hi ha mostres. El Parc Natural de Collserola gaudeix d'aquesta protecció oficial des del 2010, ocupa una superfície de 8.465 hectàrees i s'estén per nou municipis: Barcelona, Cerdanyola del Vallès, Esplugues de Llobregat, Molins de Rei, Montcada i Reixac, el Papiol, Sant Cugat del Vallès, Sant Feliu de Llobregat i Sant Just Desvern.

Per a aquest estudi partim d'un treball preliminar centrat en cinc cases de pagès de la serra de Collserola realitzat el 2007 per una de les autores, Núria Jané. Actualment s'està ampliant aquesta primera prospecció, entrevistant gent de tots els municipis que formen el parc.

L'objectiu final és doble, per una banda obtenir un catàleg d'etnoflora del parc, posant especial atenció als noms populars que s'atribueixen a les plantes i als seus usos medicinals i alimentaris, però sense desmerèixer cap altra mena d'utilització. I per l'altra, analitzar i avaluar el coneixement etnobotànic que encara perdura a Collserola.

A dia d'avui, s'han entrevistat 16 persones i s'ha recollit informació referent a 186 tàxons de plantes. Aquestes primeres dades demostren, a diferència del que inicialment es pogué pensar, que el coneixement tradicional lligat a les plantes a Collserola segueix ben present i no és tard per a fer-hi una prospecció etnobotànica.

Estudis etnobotànics a Andorra.

Manel Niell¹

¹*Centre d'Estudis de la Neu i de la Muntanya d'Andorra de l'Institut d'Estudis Andorrans (CENMA-IEA). Av. Rocafort, 21-23, Edifici Molí, 3r pis. AD600 Sant Julià de Lòria. Principat d'Andorra.*

Andorra és una país muntanyós; amb una superfície de 468 km², la gran part del territori (un 99%) es troba per damunt dels 1000 m d'alçada, sent el punt més baix de 898 metres i el més alt el cim del Comapedrosa, a 2942. Andorra es pot incloure en l'àrea de clima subcontinental amb tendència mediterrània, amb influències oceàniques al nord del país i mediterrànies a la zona sud. Les peculiars característiques geogràfiques generen un ambient amb gran abundància de microclimes, que determinen una gran biodiversitat.

La població és de 78.264 i es troba repartida entre set parròquies. L'alta densitat de població i l'abandó de les activitats tradicionals, ha suposat un impacte important a la biodiversitat del país i, al seu torn, al coneixement tradicional d'aquesta biodiversitat.

L'objectiu de l'estudi va ser el coneixement de l'ús de les plantes i els fongs bàsicament en la societat tradicional andorrana; bàsicament s'ha centrat en l'ús de les plantes emprades com a medicinals, però també s'han recollit una vintena d'usos alimentaris, així com d'altres. Els principals usos recollits han estat medicinal, alimentari (humà i animal), beguda, ornamental, lúdic, tòxic.

S'ha entrevistat un total de 73 informants, dels quals el 67% són dones i el 38% homes, amb una mitjana d'edat de 79,41 anys. El mètode de recollida de la informació ha estat el de l'enquesta no estructurada o semiestructurada.

Els resultats obtinguts han estat els següents: s'ha recollit informació sobre un total de 242 plantes, de les quals 154 són medicinals (usades en medicina humana i/o veterinària), 73 han estat citades en l'alimentació humana i 33 en l'alimentació animal, d'altres usos més comuns hi ha 30 com a beguda, 22 d'elles emprades en l'elaboració de la ratassia; 25 són ornamentals; 14 han tingut algun ús lúdic i 11 són considerades com a plantes tòxiques.

Segons l'origen de les espècies, la majoria, 144, són silvestres i, de les altres, algunes es troben exclusivament a l'hort i d'altres provenen exclusivament de compra.

De les plantes medicinals tenim que els usos més comuns són els d'anticatarral / descongestionant broncopulmonar amb un 29,22%, com antiàlgic / antiinflamatori hi ha un 28,57%, un 19,48% s'empren com a remei bucofaringi, 16,23% són

hematocàrtiques, 15,58% son digestives, i com a hipotensores i resolutives hi ha 14,29% en cada cas.

Els òrgans més emprats són les summitats aèries amb un 23,76%, les fulles en un 14,10%; els fruits 6,66%, les llavors 6,09%, les flors 5,61%, les inflorescències 5,31% i la planta sencera 4,44%.

Les famílies més emprades en general són *Asteraceae*, *Rosaceae*, *Lamiaceae*, *Apiaceae* i *Fabaceae*, i les famílies més emprades com a medicinals són *Rosaceae*, *Lamiaceae*, *Apiaceae*, *Asteraceae* i *Poaceae*.

Primers resultats de l'estudi etnobotànic del Pla de l'Estany.

Ester Sala¹ i Joan Vallès²

¹*Can Palanca. 17178 Sant Privat d'en Bas, Catalunya.*

²*Laboratori de Botànica. Facultat de Farmàcia i Ciències de l'Alimentació. Universitat de Barcelona. Av. Joan XXIII, 27-31. 08028 Barcelona, Catalunya.*

Recentment hem començat una recerca etnobotànica a la comarca del Pla de l'Estany, amb una superfície de 262,38 km² i una població de 31.738 habitants. Està formada per 11 municipis i 62 nuclis de població. La comarca es va crear l'any 1988, amb la segregació d'una part del Gironès.

L'objectiu és l'estudi dels usos tradicionals de les plantes en diversos àmbits: medicinal i alimentari (tant per a les persones com per als animals), domèstic i lúdic.

El treball s'ha iniciat al novembre de l'any 2017. Fins al maig de 2018 s'han fet 10 entrevistes, amb el mètode de l'enquesta etnobotànica no estructurada o semiestructurada. S'ha parlat amb 18 informants (nou dones i nou homes), residents a cinc nuclis de població. Principalment es tracta de gent que ha viscut tota la vida al Pla de l'Estany o bé fa temps que s'hi ha instal·lat, procedent de les comarques veïnes, com l'Alt Empordà, la Garrotxa o el Gironès. La majoria tenen més de 70 anys.

S'ha obtingut informació d'un total de 266 tàxons de plantes: 108 s'utilitzen en medicina humana i 13, en veterinària; 146 són alimentaris humans i 52 s'utilitzen per a l'alimentació dels animals; 66 estan relacionats amb la casa; n'hi ha 18 que presenten algun tipus de toxicitat; i sis han estat citats per a fer-ne jocs infantils. S'han recollit 33 barreges medicinals i 26 remeis amb productes que no són d'origen vegetal.

Majoritàriament es tracta de plantes cultivades a casa o silvestres que s'obtenen dels voltants més propers. Se'n preparen aigües (infusions o decoccions), olis, cremes, xarops, etc., i també es mengen crues, bullides, en melmelades o se'n fan licors.

Està previst continuar entrevistant més persones de la comarca que són coneixedores dels usos tradicionals de les plantes. A més, en alguns casos caldrà fer una segona ronda de visites, per a comprovar algunes espècies botàniques citades i resoldre dubtes sorgits en el primer contacte. Un cop acabada la prospecció, podrem analitzar les dades i comparar-les, d'entrada, amb les dels estudis del mateix caire duts a terme en comarques veïnes: l'Alt Empordà, la Garrotxa i el Gironès.

Inici d'un estudi històric i etnobotànic a la Vall del Corb.

Guillem Figueras Moreu¹ i Natacha Filippi²

¹*Historiador, integrant de l'Associació Els Corremarges.*

²*Investigadora en història, associada al History Workshop, University of Witwatersrand (Johannesburg), i integrant de l'Associació Els Corremarges.*

Aquest treball està en la seva fase inicial, i desitgem presentar les problemàtiques i els eixos de reflexió principals que estructuraran la recerca. Es tracta d'un estudi històric i etnobotànic, basat en entrevistes amb diferents segments de la població d'una quinzena de municipis de la Vall del Corb.

La Vall del Corb està situada entre Rauric i Belianes, a cavall entre les comarques de la Conca de Barberà, l'Urgell i la Segarra. Amb una superfície de 320 km² i 3.000 habitants, es tracta d'un paisatge de mosaic agroforestal, que engloba pobles, cultius i paisatges diversos.

La recerca que hem iniciat s'estructura al voltant de tres línies d'investigació que operen a nivells diferents. El primer pas consisteix en un estudi etnobotànic clàssic, que intenta recollir el màxim d'usos i representacions tradicionals lligats a les plantes. En una zona marcada pel despoblament i l'abandonament de les pràctiques agrícoles tradicionals, es tracta de rescatar de l'oblit unes maneres de fer que ja no existeixen o que han esdevingut molt marginals.

La segona línia de treball es centra en l'anàlisi de les transformacions socials de la segona meitat del segle XX i de les seves conseqüències a nivell etnobotànic, fent èmfasi en els diferents canals de transmissió dels coneixements sobre les plantes. En aquest punt, convindrà analitzar l'evolució de les pràctiques agrícoles, ramaderes i forestals, així com alimentàries, medicinals i artesanals. L'evolució demogràfica, l'especialització i externalització de la botànica i de la medicina, l'arribada dels supermercats, la distanciació de la població respecte del seu entorn natural són alguns dels factors que tindrem en compte a l'hora d'analitzar els canals de comunicació entre generacions, homes i dones, 'gent d'aquí' i nousvinguts, gent del camp i gent de la ciutat.

El nostre tercer objectiu és aportar una sèrie de reflexions sobre el canvi de mirada d'una comunitat sobre el medi ambient que l'envolta. Adoptant una perspectiva de gènere com a porta d'entrada en el domini de les representacions culturals, la idea és analitzar els vincles entre plantes, espais, pràctiques i assignacions de gènere, i la seva evolució. D'aquesta manera, volem entendre quins principis han regit la relació de la comunitat estudiada amb les plantes que l'envolten.

Estudi etnobotànic de l'illa d'Eivissa: primers resultats.

Raquel González¹, Teresa Garnatje² i Joan Vallès¹.

¹*Laboratori de Botànica – Unitat associada al CSIC. Facultat de Farmàcia i Ciències de l'Alimentació. Universitat de Barcelona. Av. Joan XXIII, 27-31. 08028 Barcelona, Catalunya.*

²*Institut Botànic de Barcelona (IBB, CSIC-ICUB). Passeig del Migdia, s/n. Parc de Montjuïc. 08038 Barcelona, Catalunya.*

L'illa d'Eivissa forma part de les Illes Balears. Es situa a la part més occidental i meridional de l'arxipèlag i té una extensió de 572,6 km². La població actual és de 143.856 habitants. L'objectiu d'aquest estudi etnobotànic és obtenir dades etnobotàniques de l'illa sobre usos tradicionals de plantes silvestres i cultivades, emmarcat en la tesi doctoral sobre diversos aspectes d'etnobotànica eivissenca que la primera autora està duent a terme. Fins ara s'han realitzat 39 entrevistes i s'ha parlat amb 47 persones, de les quals un 46,8% eren homes i el 53,2% eren dones. La mitjana d'edat de les persones entrevistades és de 67 anys.

Els resultats obtinguts mostren 221 tàxons citats, que pertanyen a 54 famílies botàniques. Les famílies més freqüents han estat les fabàcies, amb un 17,2%, les solanàcies, amb un 10,1%, i les asteràcies, amb un 7,1% dels tàxons. Pel que fa als reports d'ús, les fabàcies són també les que en presenten més, amb un 11,5%, seguides de les asteràcies i les lamiàcies, cadascuna amb un 8,1%. El 63,7% de les plantes correspon a tàxons cultivats i el 36,3% a silvestres. El 76% de les plantes cultivades s'utilitzen per a alimentació humana, mentre que les silvestres tenen ús majoritàriament medicinal (34,25%).

Aquests primers resultats han permès recuperar coneixements d'ús popular associats a les plantes citades així com informació, en el cas de les plantes cultivades, del seu maneig tradicional.

Part d'aquest estudi s'ha pogut realitzar gràcies als projectes 1.323.013 i 1.323.119, finançats pel Grup d'Acció Local d'Eivissa i Formentera a través del Fons Europeu de Desenvolupament Rural.

Es mengen algues marines a la ciutat de Barcelona?

M. Antonia Ribera Siguan¹, Jordi Rull Lluch¹ i Amelia Gómez Garreta¹

¹*Laboratori de Botànica, Facultat de Farmàcia i Ciències de l'Alimentació, Universitat de Barcelona. Av. Joan XXIII, 27-31. 08028 Barcelona, Catalunya.*

Aquest treball correspon als resultats preliminars de l'estudi de la venda i consum d'algues marines a la ciutat de Barcelona. Es van mostrejar sis tipus d'establiments d'alimentació (mercats, supermercats, queviures, dietètica-herbolaris, alimentació oriental i alimentació ecològica de proximitat) en quatre districtes de Barcelona (Sarrià-Sant Gervasi, les Corts, Gràcia i el Raval).

Com a conclusions generals podem dir que 1) les espècies més venudes són el nori i el wakame, 2) els establiments amb major oferta de productes algals són les botigues d'alimentació ecològica de proximitat i d'alimentació oriental, 3) que les primeres tenen gran varietat d'espècies i poques marques, quasi totes gallegues, mentre que en les segones hi ha poques espècies, però un gran assortit de marques, totes elles orientals (Xina, Corea), 4) Gràcia i el Raval són els dos districtes amb més disponibilitat d'algues com a aliment, el primer per la gran quantitat de botigues d'alimentació ecològica de proximitat i el segon pel nombrós nucli poblacional d'orientals.

Com a comentari general, podem assenyalar que el consum domèstic d'algues és minoritari, no així en els restaurants, i no ha experimentat la seva consolidació en la nostra dieta occidental, com es preveia, sent únicament aliment habitual en dietes vegetarianes i veganes.

La Patum, patrimoni de la humanitat: les plantes que intervenen a la festa.

Maria Carme Barceló¹, Elisenda Butí² i Joan Vallès¹

¹*Laboratori de Botànica. Facultat de Farmàcia i Ciències de l'Alimentació. Universitat de Barcelona. Av. Joan XXIII, 27-31. 08028 Barcelona, Catalunya.*

²*INS Pere Borrell, Carrer de les Escoles Pies 46. 17520 Puigcerdà, Catalunya.*

*S'obre el Portal de Santa Magdalena,
i és meva la Ciutat que em surt a rebre
amb poms d'esclafidors, fonolls i ravenisses.*

La Patum és la festa que se celebra a la ciutat de Berga des de fa segles, la festa del Corpus Christi berguedà. La celebració del Corpus a Berga es devia establir pels volts de l'any 1330. Els entesos diuen que primer es deuria instituir la festa i poc després la seva processó. L'origen, doncs, cal buscar-lo en els antics entremesos que desfilaven a la processó del Corpus i que, amb el pas del temps, en restaren les parts més festives.

El món vegetal té una presència important a moltes festes i altres activitats tradicionals i la Patum no n'és pas una excepció. Per això l'objectiu d'aquest treball ha estat buscar les plantes que formen part de les comparses de la Patum, especialment de l'àliga, els gegants i els plens; en aquests últims hi pren el gran protagonisme la vidauba, com diuen els berguedans.

També hem tractat les plantes dels administradors i les administradores de la festa, encara que aquests no siguin pròpiament una comparsa de la Patum. Són quatre flors (o més ben dit, tres, una de les quals amb dues variants), una per cadascun dels quatre barris de l'antic Berga: fonolls, esclafidors embotits, esclafidors rebentats i ravenisses.

Carros, andròmines i altres estris de fusta en desús a les terres del Montsià.

Anton Pujol Bertran¹

¹*Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica.*

Quan mirem molts objectes de fusta del passat, com una senzilla cadira de bova, no ens parem a pensar que, darrere, hi ha un ús específic, un disseny i una tecnologia on s'han emprat diversos tipus de fusta. També hi ha tot un vocabulari específic en desús. Des de culleres i forquilles, joguines, estris de la pagesia, cistells de vímet fins reclinatoris i matraques s'han convertit en andròmines que podem trobar a qualsevol casalici o església. Però on més incidència ha tingut és en el transport: llaüts i carros. A la comarca del Montsià i en particular en el Delta del Ebre, fins a finals dels anys 50 els pagesos amb els seus carros i carriots transportaven, juntament amb els llaüts, la collita d'arròs cap a les cooperatives. Era un transport lent i feixuc, que precisava de gran quantitat de personal, cavalleries i carruatges.

En un estudi que estem realitzant de la documentació de l'Arxiu Comarcal del Montsià, a Amposta, de fons fotogràfics i d'entrevistes personals a constructors de carros i pagesos hem pogut establir unes dades preliminars; cal considerar que no hi havia carros si no existien els camins, i viceversa. Paral·lelament s'havien d'obrir tallers de construcció i reparació de carros, que precisaven personal molt especialitzat. Tenim dades preliminars d'Amposta, la Galera, Mas de Barberans i Masdenverge (hem exclòs Santa Bàrbara, perquè les dades hi són molt aïllades), amb una població total de 14.686 (dades oficials de 1950). Els primers constructors de carros s'establiren a Santa Bàrbara el 1875 i a La Galera el 1878. Segons els censos i els llistats de la matrícula industrial -incomplets- entre 1940 i 1960¹ se comptabilitzen 1318 carros de dues rodes, la qual cosa representa un alt percentatge: 8,97 carros per 100 habitants, o cada 11 persones tenien un carro (pràcticament la meitat de les famílies gaudien d'un carro). Als anys 1960, amb la irrupció del transport mecanitzat, els carros i el nombre de constructors baixa, fins desaparèixer a meitat de la dècada. El 1970 només queden 262 carros. Així ho confirmà Domingo Compte –*Mingo lo carreter*- d'Amposta, l'últim constructor que hem pogut localitzar. La seva salvació -ens explicava- és que es va reconvertir a temps en constructor de carrosseries per a camions.

Darrere de cada carro hi ha una tecnologia que cal posar en valor. *Mingo* i el seu pare, que provenien de Vinaròs, van importar la fabricació del carro valència, més lleuger, en contra del carro del país, segons les seves paraules. Ens explicà les diferents fustes que s'empraven: faig per a les barres o llances i les *estaquilles* (les baranes), per al cub (part central de la roda, on se subjecten els radis i l'eix) freixe, per

als radis, carrasca que importaven de Girona, mentre que pel cercle de la roda era de Catí, dels Ports de Beseit, mentre que pels mossos s'usava faig, plataner o la fusta que en aquells moments tinguessin.

Al mateix temps es va expandir a nivell local una important artesanía auxiliar: fusters, ferrers, esparters, velers, corders, a més dels dedicats a les cavalleries, com els basters i cabestrers, ferradors i esquilamatxos, juntament amb manescals i apotecaris. A destacar el *Servicio de Remonta y Cría Caballar* de l'exèrcit espanyol, que cada any s'establía a Amposta amb els seus sementals per cobrir i millorar la raça de les egües locals.

En definitiva, els carros esdevingueren una eina imprescindible fins als anys 1960 i contribuïren en gran manera en el desenvolupament socioeconòmic de l'agricultura, en especial al Delta de l'Ebre.

¹Són els períodes en què les dades són més completes. En tot cas, l'error sempre serà per defecte.

“Fer la buda”: una resposta etnobotànica a una pregunta toponímica.

Daniel Climent Giner¹

¹C/ Doctor Just 4-4B. 03007 Alacant.

L'anàlisi lingüísticoetnobotànica pot ajudar a resoldre qüestions d'una altra índole: geogràfiques, històriques, sociològiques, toponímiques... En aquesta comunicació en presentem un cas.

Fins el segle XIX hi havia a Alacant un barri extramurs que s'anomenava “(de) la buda”. Era un barri situat a voramar, al costat de la plaça de les Barques i poblat per mariners, calafats i gent marginada i marginal. Els carrers que conformaven el barri duïen noms com la Fona, Estores, Troncs, el Bayer i altres.

L'expansió d'Alacant va integrar el barri —i anular el nom— en un altre més gran, el de Sant Francesc: També es van canviar els noms dels carrers i el pas del temps va anular la raó dels antics noms. Quin era, però, el sentit del nom del barri i dels carrers?

“Buda” és un fitònim antic, probablement d'origen libi, que va ser adoptat pel llatí per designar les boves, *Typha* sp.

“Fer (la) buda”, com a ofici, equivalia a calafatejar les barques, és a dir, introduir fibres vegetals entre les juntes dels taulons que conformen una barca; fibres que s'expandeixen en contacte amb l'aigua a més que el conjunt exterior s'impermeabilitzava amb quitrà o matèria similar. I per calafatejar es feia servir tant la bova (*Typha* sp.) com qualsevol altra fibra tèxtil, com l'espart, el cànem, etc.

Des d'aquesta perspectiva, les peces del trencaclosques encaixen: el nom del barri, l'antic nomenclàtor dels carrers, la localització geogràfica, els oficis relacionats amb la reparació de barques, l'ús de fibres tèxtils semblants a les *Typha*...

Un fitònim, doncs, explicatiu d'un topònim.

Altrament, eixa interpretació del nom de “buda” és congruent amb uns altres topònims d'homonímia ben marcada, com l'Illa de (la) buda, a l'extrem meridional del delta de l'Ebre i, molt probablement, amb una de les dues ciutats que conformen la capital d'Hongria, Buda i Pest.

Aportació de noms de plantes de l'Alt Urgell a la fitonímia catalana.

Jacint Altimiras¹, Eva Casassas² i Joan Devis³

¹*Hospital Universitari. Vic.*

²*Àrea Bàsica de Salut de Santa Eugènia. Berga.*

³*Centre d'Estudis de la Natura del Barcelonès Nord. Santa Coloma de Gramenet.*

Agrupat per famílies botàniques, es presenta un llistat alfabètic de 194 tàxons amb els nous noms populars recollits. En la realització del treball de camp sobre l'estudi etnobotànic de l'Alt Urgell s'han consultat 306 informants de 19 municipis, que ens han ofert un total de 1392 noms populars de plantes. Després d'un contrast bibliogràfic han sorgit 303 nous fitònims. També hem constatat l'existència de 109 nous fitònims no determinats.

En la determinació de les plantes hem seguit *Flora dels Països Catalans* (Bolòs et Vigo, 1984-2001) i en casos dubtosos *Flora iberica* (Castroviejo et al. 1986). En el catàleg definitiu farem un tractament dels noms en plural, les formes fonètiques i els barbarismes.

Els principals noms recollits, agrupats per famílies, han estat:

- Gutíferes. *Hypericum perforatum*: herba de cop femella
- Iridàcies. *Crocus nudiflorus*: sembrador, setembre; *Iris germanica*: bord
- Juncàcies. *Juncus* sp.: jums
- Labiades/Lamiàcies. *Hyssopus officinalis*: lisop; *Lamium album*: udrigues blanques; *Lavandula angustifolia*: botja de Sant Joan, barmalló, espígol petit, espigolet, espígols; *Lavandula latifolia*: espígol gros; *Marrubium vulgare*: marreps, ordiga blanca; *Melissa officinalis*: trongina; *Ocimum basilicum*: fàbrica, fàbriga; *Origanum vulgare*: llorença, menta-orenga; *Satureja montana*: fajolida, pebrólera, saduria, sajolide, sajulita, saxulida, xaxolida; *Sideritis hirsuta*: aurella de gat, siderita, udriga blanca
- Liliàcies. *Asphodelus albus*: aubegons; *Lilium candidum*: lliri blanc de Sant Antoni, lliri de Sant Josep; *Lilium martagon*: herba dels furunclos
- Mimosàcies. *Acacia* sp.: ascàcia
- Mirtàcies. *Eucalyptus globulus*: caliptu, ucaliptu
- Papaveràcies. *Chelidonium majus*: celdonis, feldonia, felidònia, herba burruquera, saladònia, saldonis, seldonis
- Papilionàcies/Fabàcies. *Trifolium pratense*: trèfols; *Trifolium repens*: margó
- Pinàcies. *Pinus sylvestris*: pi rejolet, pi rogolet, rajolet
- Poligalàcies. *Polygala calcarea*: herba de l'anflamació, herba de l'enflamació
- Portulacàcies. *Portulaca oleracea*: verdolaga

- Primulàcies. *Primula veris*: cucuc, cucuca, cucucs
- Ramnàcies. *Rhamnus alpina*: pudoler
- Ranunculàcies. *Clematis vitalba*: vidauma; *Helleborus foetidus*: llartera
- Rosàcies. *Crataegus monogyna*: agaorrer, agarroner, garroner, graoller, pollaguer, pollaguera, polloner; *Fragaria vesca*: (fresolins); *Potentilla alchemilloides*: la peu de sant crist; *Prunus mahaleb*: balaguer, balagueu; *Prunus spinosa*: agraüls; *Rosa canina*: gambernera, gavernenra; *Rubus ulmifolius*: abarser, barcera, bardissera, barssera, barta
- Rubiàcies. *Rubia peregrina*: estacamans
- Rutàcies. *Salix alba*: salanquera blanca
- Saxifragàcies. *Saxifraga aquatica*: enciam de Font
- Solanàcies. *Hyoscyamus niger*: herba de les dents, herba per a les dents, quixalera; *Solanum dulcamara*: solaneta
- Umbel·líferes/Apiàcies. *Eryngium bourgatii*: panical negre
- Urticàcies. *Urtica dioica*: ordiga verda, driga, ortiga
- Valerianàcies. *Centranthus ruber*: montserratinès
- Zigofil·làcies. *Tribulus terrestris*: queixal d'abella, quixal d'abella

El nom ascàcia també s'ha sentit a la comarca del Lluçanès (Agnès Macià, com. pers.). El nom "botxa de Sant Joan" es troba citat en un llibre de dialectologia de Josep Reñé, on la planta que el duu és definida com a mena d'herba de flor groga amb forma de botó, però no s'acompanya del nom científic. El nom montserratinès també s'ha recollit a la comarca del Bages (Mercè Fargas, com. pers.).

«A vegades aconseguix una flor allò que un diamant no»: aproximació a l'etnopoètica de les plantes remeieres.

Lluís Borrell¹

¹Associació Jardí Botànic de Plantes Medicinals de Gombren

L'etnopoètica és l'estudi de les manifestacions verbals que produeix la gent, mentre que la paremiologia analitza les parèmies (els refranys, els proverbis...) com a intenció dels pobles per transmetre coneixements tradicionals basats en l'experiència.

Aquest «coneixements tradicionals» m'animaren a estudiar les parèmies sobre les plantes remeieres i intentar destriar-ne la «veritat» i origen, tot i conèixer les paraules del mestre Joan Amades: *«La majoria (del refranys) són de procedència ignota i impenetrable, emergits del fer, del creure i del dir quotidià. Furgar l'essència original [...] és impossible i una tasca improbable, per bé que atractiva»*.

He analitzat el caràcter pràctic de les parèmies intentant mostrar com es condensa l'experiència dels pobles, la seva manera de veure el món. Alhora, es descobreix la riquesa de la llengua, l'enginy popular i l'humor del poble creador de refranys. La meua intenció l'anotà al segle XII un poeta normand, Robert Wace: *«por remembrer des ancessurs, les diz e les faiz e les murs»* (per fer memòria dels ancians, de les seves paraules, de llurs actes i les seves costums).

Amb un recull personal de prop de 500 refranys sobre plantes remeieres, comento breument un parell d'exemples referents als alls i la ruda.

Troblem al *Regimen Sanitatis* (verset XCVIII) de l'Escola de Salern: *«els alls, la ruda, (...): donen un antídot contra la metzina mortal»*.

Recordeu que *«qui menja alls i beu vi, no hi pot l'escurçó ni el seu verí»* o *«amb alls i vi fort, no em fa por la mort»*. I que els alls presenten un demostrat poder bactericida (en el conducte intestinal) actuant com a reguladors de la flora intestinal en combatre únicament els bacteris patògens i que son un bon estimulant de les nostres defenses. O fins i tot una dita enginyosa molt actual: *«només pot donar-vos una paraula d'alè aquell qui ha menjat alls»* (Woody Allen).

Sobre la ruda, trobem al *Macer Floridus*: *«si la menja hom qui ha los huyls escurs cant es vert e ben frescha, profita e millora la vista»*; i, més endavant: *«diu lpocras que si la mescles ab lo such del fonoyl e ab fel de gayl e mel, tant de la una com del altre, fa molt clara vista»*. Al *Regimen Sanitatis* (LXXXIII): *«s noble la ruda perquè torna clar els ulls»*. Miquel Agustí en el *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril*: *«la aygua destillada de la ruda,(...) nou ha cosa mes excelentissima per lo mal dels ulls»*.

Una nostra dita fa *«és notable la ruda, perquè fa la vista aguda»*. L'herboristeria europea usa la ruda per a problemes oculars (possiblement pel seu contingut en rutina), com a col·liri per aconseguir un alleugeriment ràpid als ulls tensos i cansats.

Crec, com deia Francisco Marsá en el seu ingrés a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, que *«el sol fet de trobar a la llengua d'avui expressions encunyades a l'ambient de circumstancies avui del tot desaparegudes ja fa prou interessant l'etnolingüística paremiològica»*.

Els nostres majors, els nostres parlars. Testimonis vius de la Vall de Seta i la Vall del Frainos en perill d'extinció.

Ana Delia Gisbert Climent¹, Rafel Jordà i Pasqual²

¹COITAPA (*Col·legi Oficial d'Enginyers Tècnics Agrícoles i Pèrits d'Alacant*). C. García Morato, 35. 03004 Alacant, l'Alacantí, País Valencià.

²OCMA. *Conselleria d'Agricultura, Medi Ambient, Canvi Climàtic i Desenvolupament Rural*, GVA. Av. Joan Gil Albert, 54. 03804 Alcoi, el Comtat, País Valencià.

La Vall de Seta i la Vall del Frainos se situen a la comarca del Comtat. És una zona muntanyenca que abraça el massís de Serrella a un vessant i a l'altre i que pertany a les conques de dos petits rius tributaris del riu d'Alcoi; el Frainos al sud i el Seta al nord, que convergeixen al terme de Benilloba. Amb una població minvant en ambdues valls, trobem en la zona una de les subcomarques més poc poblades de les comarques centrals del País Valencià.

L'objectiu d'aquest treball és la recerca dialectològica abans que es perda un considerable cabal lingüístic que a hores d'ara es troba en mans de les generacions més ancianes, així com mantindre vives un bon nombre de solucions lingüístiques genuïnes que queden relegades a l'àmbit dels nostres majors i restringides a contextos molt concrets. A tot això se li afegeixen els processos de canvi tecnològic que experimenten les societats occidentals des de fa un segle i mig sobretot, i que s'accelerà progressivament a partir d'ençà per a arribar a velocitats de vertigen en els darrers trenta anys.

S'ha utilitzat el mètode d'enquesta amb trenta-tres persones d'onze poblacions del territori d'objecte i un estudi dividit en tres fases. Primerament, un qüestionari de 295 preguntes agrupades per camps semàntics, ja que resulta més còmode per als informants. Segonament, informació afegida durant el treball de camp. Tercerament, s'han redistribuït les respostes obtingudes d'acord amb tres nivells lingüístics.

Entre els resultats obtinguts ens centrem en la recollida de 912 mots de lèxic de diferents àmbits, l'aparició de diversos mots o variants no enregistrats fins ara al DCVB ni al DECLLEC, mots no enregistrats al DCVB com a valencians, com també d'altres que, per la procedència, podem considerar d'origen occità.

BLOC 3: ETNOBOTÀNICA APLICADA

L'associació Flora Catalana i la seva revista.

Anna Maria Oliva¹ i Francesc Caralt¹, en nom de la Junta Directiva i el Grup de Treball d'Editors de Flora Catalana

¹C/ Bellmunt 20. 08571 Sant Vicenç de Torelló

Flora Catalana és una associació, sense ànim de lucre, que organitza el treball voluntari de persones que estimen la natura amb la finalitat de recollir informació, tant de caire botànic com etnobotànic, relacionada amb la flora de Catalunya i la cultura que, històricament, s'ha desenvolupat al seu voltant. L'objectiu d'aquest recull és acabar fent-ne una labor social de difusió i conscienciació. Els canals actuals de difusió de l'associació són els següents:

- La web de l'associació (www.floracatalana.net), que actualment rep al voltant d'uns set milions de visites anuals i que conté una extensa galeria d'imatges obtingudes amb tècniques de fotografia de camp i laboratori. El catàleg de plantes vasculares que ofereix aquesta web ha esdevingut un referent tant per al món universitari com per als aficionats al món de les plantes.
- Les sortides, exposicions i formacions organitzades pels grups locals que Flora Catalana té dispersos arreu del territori català.

A aquests canals, i amb la doble finalitat de potenciar la voluntat pedagògica de l'associació i de cohesionar els col·lectius vinculats al món vegetal, s'ha decidit afegir-n'hi un tercer; l'edició d'una revista digital que es vol difondre per tot el territori català. Aquesta revista, de contingut principalment etnobotànic, té com a voluntat expressa la de reunir, en una sola publicació, articles procedents del món acadèmic, del món associatiu, dels remeiers i fitoterapeutes, i també articles que exposin tradicions i creences procedents de la cultura popular. Una tasca que, tot i presentar-se difícil, pretén garantir el rigor de tot allò que es publiqui fent ús d'un estil clarament divulgatiu.

Tot i que el gruix principal de la revista serà dedicat a articles sobre etnobotànica es complementarà amb seccions de botànica, cultiu, història de la botànica i de l'etnobotànica, recursos i eines, itineraris, activitats per a escoles, etc. En ella, pretenem reunir un ampli grup d'especialistes que ens aportin el seu coneixement alhora que els facilitarem un canal d'expressió i publicació d'àmplia dispersió que creiem que serà d'interès públic.

Espigolant pel rostoll etnobotànic valencià.

Antonio Belda Antolí¹ i Daniel Climent Giner²

¹*Departament de Ciències de la Terra i Medi Ambient. Facultat de Ciències. Universitat d'Alacant. Campus Sant Vicent. Ap. 99-E03080, Alacant.*

²*C/ Doctor Just 4-4B. 03007 Alacant.*

Al País Valencià els estudis i la sensibilització per l'etnobotànica tenen una certa expansió.

Els tradicionals estudis botànics havien estat acompanyats, en ocasions, de notes de caràcter etnobotànic. En el darrer quart del segle XX, però, l'etnobotànica valenciana va passar a tindre una certa autonomia en la mesura en què l'objecte d'estudi ja no eren les plantes en si o en relació amb uns altres components "naturals", sinó en relació amb la cultura en el sentit més ample. I han arribat a fer-se tesis doctorals, departaments universitaris, a editar-ne llibres i aconseguir que l'etnobotànica assolisca nivells equiparables als que té en societats més avançades.

Molta de la informació recollida, depurada i publicada ha provingut d'investigacions sistemàtiques de caràcter territorial i temàtic (plantes medicinals, etc.), però també hi ha aportacions etnobotàniques de caràcter no sistemàtic, i/o dispers de les quals es pot obtindre informació rellevant o pistes per orientar noves investigacions.

Són aportacions de diferents orígens i formats que provenen de persones i de camps d'interés diversos, del farmacològic al cinegètic, del culinari al paremiològic, etc.

En aquesta comunicació espigolem entre el rostoll dels treballs de diversa índole del migjorn valencià en els quals l'etnobotànica té presència, sovint tangencial, però no per això menys interessant.

Presentem un recull d'algunes de les troballes dels darrers dos anys, centrades al migjorn valencià, sobretot en els territoris diànic i lucèntic (des dels contraforts valencians de la serralada subbètica fins a la desembocadura del riu Segura): llibres i articles d'etnobotànica; llibres i articles que, tot i no ser d'etnobotànica, contenen nombrosos apunts d'aquesta índole o se n'han vist influïts; seccions d'etnobotànica en programes radiofònics, en cadenes televisives o en revistes digitals, i fins i tot novel·les que se'n fan ressò; pòsters i material gràfic destinat a la divulgació etnobotànica; cursos, tallers i passejades de divulgació etnobotànica; blogs, canals de youtube i xarxes digitals dedicades a l'intercanvi de coneixements etnobotànics; museus etnogràfics; etc.

Si, sembla ser que al País Valencià l'etnobotànica està viva i en expansió.

Aproximacions etnobotàniques al SomGarrigues. Un exemple reeixit de divulgació.

Ferran Obiols Galí¹

¹*Les Basselles, Jardí Etnobotànic de la Vall de la Coma. L'Albi, les Garrigues (Lleida).*

Al mateix temps es dissipava en els conceptes d'una segona natura artificial, tot deixant-se embriagar per la fragància de les flors reproduïdes i la fruïció d'una voluptuositat fictícia. Dins del seu pit, la creació era una obra morta que havia estat reconstruïda com una joguina mecànica. En el front li florien flors de gebre. En veure'l era inevitable de pensar en la frase lapidària del seu mestre: "El desert creix... Morin el ocultadors de deserts!"

Ernst Jünger. *Auf den Marmorklippen*, 1939.

En els espadats de marbre, (pàg. 95). Barcelona: Edicions 62 (1990)

Si la ciència no pot, o no vol, aproximar-se a la gent, convé crear les condicions adients, bastir els canals de comunicació adequats, per tal de possibilitar que sigui la gent qui, *motu proprio*, s'aproximi a la ciència. Si no ho fem, aquesta pot esdevenir com un dogma més, com una mena de mitologema insuls i poc seductor. En certa mesura ja fem tard, ja que aquest temor ha esdevingut, avui en dia, una realitat. De fet, a les actuals societats *melting pot*, com ara la nostra, proliferen aquí i allà, talment com un clap de bolets dins un tros de fusta podrida, multitud de tendències esotèriques i manifestacions d'espiritualitat barata, que comparteixen, totes elles, un rebuig frontal vers la ciència occidental, un anticcientifisme reaccionari, enarborat a voltes amb bona intenció, fins i tot des de l'esquerra de l'espectre polític. Les ciències socials encara no han estudiat prou aquestes expressions populars, però, en canvi, sí que han estat explotades des de les ciències empresarials, que hi han detectat un nínxol de negoci considerable i amb perspectives futur, dissortadament. Tot plegat posa de manifest la flagrant incomunicació i distància existent entre la comunitat científica i la població en general, explicitant un fracàs, a saber; el de ciència, amb postulats excessivament mecanicistes, i posant de manifest una persistència; la set espiritualitat en l'ésser humà, àvid d'enfocaments organicistes. Aquesta situació ens ha conduit irremissiblement a l'auge de les pseudociències i l'intrusisme en àmbits tant diversos com la sanitat, l'ecologia o fins i tot l'arqueologia, per mencionar només tres exemple il·lustratius. En aquest sentit, dirigim el lector interessat a una de les darreres edicions de la revista *Mètode* (L'engany de la pseudociència, núm. 95. 2017).

Bona part d'aquestes persones que reaccionen contra la ciència, sense quedar-hi totes plenament circumscrites, i encara que sigui de forma inconscient, entrarien dins de l'àmplia denominació anglosaxona *new age*, etiqueta que aglutina un heterogeni conjunt de pràctiques i creences diferents, totes reactives als estralls de la industrialització massiva i les conseqüències de la desmesurada pressió demogràfica que ha caracteritzat el segle XX. Fer arribar la ciència a la ciutadania, crear ponts d'accés al coneixement, és quelcom essencial per esmorteir els abusos de la tecnologia. El fenomen de la tècnica, ja sigui industrial, postindustrial o digital, ha esdevingut un fet indissolublement lligat als interessos econòmics de grans empreses nacionals, primer; internacionals, després; i actualment, transnacionals. Aquestes hidres de l'economia global postmoderna, que gaudeixen del favor de les entitats supranacionals (OMC, FMI, BM, etc.), no tenen cap interès a preservar res que no sigui lucratiu. La preservació de la diversitat cultural, humana o biològica, no és rendible. Els grans hòldings i trusts, volen unes societats ben homogènies, uniformes, amb un objectiu últim molt clar; que arreu es consumeixi el mateix tipus de productes, car aquesta és la manera més efectiva d'abaratir costos, la seva gran obsessió. En aquest sentit, la ciència té l'imperatiu moral de (re)connectar amb la societat i posar-se al servei d'homes i dones, de pobles i clans, de tribus i nacions, enlloc d'estar a les ordres del gran capital, anorreador del poder d'intervenció dels estats-nació. Això ha d'esdevenir-se com un deure social, com un acte de retribució per guarir els greuges soferts, a major glòria del morts. Durant les darreres dècades, des de diversos àmbits i assolint èxits remarcables, s'ha lluitat per tal revertir, d'una vegada per totes, una inèrcia deplorable que havia creat aquest esvoranc, gairebé infranquejable, entre el coneixement científic i la societat civil. Malgrat tot, mai insistirem prou en la importància de la divulgació científica i els seus immensos beneficis socials, a curt, mitjà i llarg termini. Encara hi ha molta feina a fer!

Convé recordar que, en el cas que ens ocupa, el de l'etnobotànica, ciència híbrida per antonomàsia, que amb molt poques dècades d'existència ha realitzat el trànsit de la multidisciplinarietat a la pluridisciplinarietat, possiblement per acabar esdevenint l'àrea del coneixement transdisciplinària *par excellence*, la divulgació és especialment important. Tal com remarcaven Joan Vallès i Teresa Garnatje a *Reivindicació de l'etnobotànica* (Mètode, 22/07/2015), article de referència en llengua catalana, aquesta "disciplina situada en la interfície de les ciències naturals i les ciències socials [...], és una ciència ciutadana: la participació del poble és imprescindible per a la recerca, que cal difondre tant en l'àmbit acadèmic com en el de la divulgació". En aquest sentit, la feina és doble, perquè per una banda, tant des de "les ciències naturals com en el de les socials s'ha negat, en alguna ocasió, la qualitat

de ciència a l'etnobotànica". Per l'altra banda, pel que fa a la relació amb el poble, "l'etnobotànica té el valor afegit de representar un paper important en qüestions de desenvolupament local, de relació respectuosa i duradora de les societats humanes amb la biodiversitat i, en general, en el benestar de la humanitat". La divulgació ha d'esdevenir, doncs, bidireccional: vers la població i a cap a dins mateix de la comunitat científica.

La voluntat de la present comunicació és, simplement, exposar una de les humils tasques que realitzem a les Basselles, de la qual ens sentim profundament orgullosos, valgui l'aparent contradicció. Fa més de dos anys i mig que col·laborem estretament amb SomGarrigues, el diari generalista d'abast comarcal, que surt cada quinze dies. Hi publiquem, religiosament i amb gran entusiasme, les *Aproximacions etnobotàniques*. Poder establir un canal de comunicació permanent de divulgació etnobotànica, una finestra d'entrada i sortida, talment com la closca d'un caragol, entre els garriguencs i Les Basselles, el Jardí Etnobotànic de la Vall de la Coma, és quelcom que ens gratifica enormement.

Fer saó etnobotànica. Divulgació i promoció de l'etnobotànica al migjorn valencià.

Carles Martín Cantarino¹ i Daniel Climent Giner²

¹*Institut multidisciplinar per a l'estudi del medi (IMEM) "Ramon Margalef". Universitat d'Alacant.*

²*C/ Doctor Just 4-4B. 03007 Alacant.*

Hi ha ciències que generen coneixement a partir del propi desenvolupament, com la mecànica quàntica, la fisiologia vegetal o la major part del que entenem per ciències.

N'hi ha d'altres, però, en què part del coneixement es produeix o es reformula gràcies al fet que la investigació afora les arrels en experiments ancestrals i capta informació de formes de transmissió diverses. L'etnobotànica és d'aquesta classe. I avança perquè ha desenvolupat metodologies per "traduir" coneixement solvent sobre les plantes expressat en llenguatges no científics, a un altre d'homologable en termes científics i acadèmics. En eixe sentit cal depurar i valorar els mecanismes de "recull d'informació" i el desenvolupament de xarxes de complicitat que faciliten la captura dels coneixements de caràcter etnobotànic, tant material (instruments, elaboracions, símbols, etc.) com immaterial (noms, records, narracions, rituals, festes, etc.).

Es tracta de coneixements que després cal comprovar, analitzar, tabular, depurar, contrastar, intentar generar-ne de nous a partir dels anteriors, etc. Perquè, parafrasejant Popper, "allò que realment fa que la ciència progresse són les idees noves, inclús les falses" i, hi afegiríem nosaltres, "fins i tot si la novetat consisteix a recuperar un saber oblidat.

L'establiment de la xarxa de "confidents" es facilita si la gent s'adona que determinats coneixements que té són de caràcter etnobotànic, i que poden ser rellevants. I paga la pena estimular-les el record i les ganes de participar en la investigació o en la difusió i valoració del coneixement etnobotànic, cadascun des del camp professional o d'afició (lingüístic, farmacològic, cinegètic, rural, etc.), en què es troben segurs i solvents.

Perquè això ens pot aportar dades que sense eixes ajudes difícilment accediríem.

La comunicació que presentem versa sobre diverses tipologies d'actuació "feble" que els autors fem servir per calar "xarxes de confidents" en etnobotànica, des d'articles en revistes de divulgació, capítols etnobotànics en llibres no etnobotànics, visites guiades genèriques o amb grups professionals, etc. Aquestes activitats tenen

objectius congruents: fer etnobotànica, divulgació, llengua, País i coneixement homologable amb un altre de semblant i de qualsevol part del món.

Biòtics i dietes.

Mariona Hernández Mariné¹

¹*Laboratori de Botànica. Facultat de Farmàcia i Ciències de l'Alimentació. Universitat de Barcelona. Av. Joan XXIII, 27-31. 08028 Barcelona, Catalunya.*

La paraula microbiota s'usa per anomenar els grans conjunts de microorganismes que conviuen amb un altre organisme. Hi ha un grup, majorment de bacteris vius autòctons, que formen part de la microbiota intestinal. Actuen degradant aliments, que els seus hostes no podrien aprofitar, optimitzant l'aprofitament energètic de la dieta i regulant processos fisiològics que no estan codificats en el genoma humà. Els que col·laboren favorablement a la salut s'anomenen probiòtics.

Els ingredients no digeribles dels aliments que promouen selectivament el creixement i l'activitat dels probiòtics s'anomenen prebiòtics i poden ser part d'un aliment, com oligosacàrids no digeribles, o agregar-s'hi (productes funcionals). Estimulen selectivament el creixement i l'activitat d'alguns microorganismes al còlon, tals com els lactobacils i els bifidobacteris. Si alguns microorganismes probiòtics s'uneixen a menjars adequats com a prebiòtics, millorant la seva viabilitat, s'anomenen simbiòtics. Es pot tractar de derivats de llet fermentada, fibres o adobats. Molts simbiòtics han acompanyat les diverses civilitzacions al llarg de la història i interessa conèixer com el nostre microbioma pot adaptar-se als canvis, i aprofitar-ne els efectes positius.

Hi ha molta recerca relacionada amb la nutrició, les dietes considerades saludables i els considerats superaliments. No totes les espècies microbianes presents en el cos humà han estat aïllades, cultivades i seqüenciades i no es coneix com moltes actuen. Malgrat això, dietes, herbes remeieres i olis essencials poden tenir un efecte terapèutic doble, tant per la seva composició química com a causa del procés de transformació pel nostre microbioma. A més, també s'han de considerar els metabòlits específics produïts i com afecten la sinergia o l'antagonisme amb els microorganismes autòctons.

Ratafia Corriols, un exemple de com l'etnobotànica pot ajudar a protegir un territori (les Guilleries, Osona-la Selva).

Anna Selga¹

¹*Carrer de la Salle, 3. 17430 Santa Coloma de Farners, Catalunya.*

Després de llicenciar-se en farmàcia, l'autora va fer, el 1997, una tesi de llicenciatura sobre etnobotànica a les Guilleries, zona muntanyosa situada a cavall de les comarques d'Osona (Barcelona) i la Selva (Girona). En algunes entrevistes es feia referència a la ratafia, beguda alcohòlica obtinguda per maceració de nous verdes i altres plantes. Fusionant les diverses receptes de ratafia aportades pels seus informants, l'autora en va elaborar una, que usa cada mes de juny, pels vols de Sant Joan, per a preparar la seva ratafia. El 2014 publicà el llibre "Els colors de la ratafia", la seva recepta en format fotogràfic, amb més d'un centenar d'imatges, i amb els noms de les 58 plantes que la conformen i les explicacions per saber-la elaborar i filtrar en cinc idiomes.

El 2017, No a la MAT Selva es posà en contacte amb l'autora, per a treballar plegats. Aquesta plataforma ha estat lluitant, malauradament sense èxit, per impedir la construcció d'una línia de molt alta tensió de *Red Eléctrica Española* que travessa el massís de les Guilleries. Malgrat tot, continuen lluitant per tal d'impedir la construcció d'un ramal que, sortint de la línia principal, travessaria els paratges del castell de Farners, la vall de l'Esparra i l'ermita d'Argimon, fins a arribar a la plana selvatana.

La seva proposta era preparar una ratafia seguint la recepta del llibre. Aquest projecte perseguia un doble objectiu: d'una banda fer visible l'acció i el vincle de respecte per l'entorn i, de l'altra contribuir a recollir fons per continuar desenvolupant projectes i accions contra la MAT i a favor d'un nou model energètic.

És així com va néixer la ratafia Corriols, elaborada amb plantes recol·lectades manualment a diversos punts de les Guilleries, seguint el saber popular heretat dels seus habitants i amb la finalitat de protegir-ne la riquesa natural.

El novembre de 2017, per la Festa de la Ratafia de Santa Coloma de Farners, es van posar a la venda les 740 ampolles de mig litre que s'havien elaborat, i en poques hores es van exhaurir. Malgrat ser un projecte puntual en el seu inici, davant de l'èxit obtingut i les nombroses sol·licituds perquè es tornés a preparar, s'ha decidit repetir l'experiència i fer una segona edició de la ratafia Corriols.

Presentació de productes naturals cosmètics.

Carolina Carreras Pons¹

¹C/ Sant Diego 25. 07730 Alaior.

En aquesta comunicació s'explicarà els ingredients i la manera de fer per a obtenir dues preparacions. D'una banda, un oleat (macerat oliós) de camamí·la de Menorca (*Santolina chamaecyparissus* subsp. *magonica*), planta endèmica de les Illes Balears, macerada en oli d'ametlles dolces. De l'altra, una crema facial hidratant nutritiva i regeneradora. Igualment, es comentaran propietats, indicacions, usos i origen de les matèries primeres que s'utilitzen per a elaborar aquests productes. Els ingredients són:

Hidrolat de lavanda biològica de muntanya (*Lavandula angustifolia*) per les seves propietats netejadores, reguladores seboreiques, calmants damunt la pell, relaxants i equilibradores emocionals; procedent de Provença, França. Oli d'ametlles dolces (*Prunus dulcis*), nutritiu; procedent d'Espanya, s'ha utilitzat com a vehicle de la camamí·la autòctona de Menorca que utilitzem per a elaborar l'oleat per les seves propietats calmants i descongestives. Aquesta camamí·la va ser presentada pel seu productor a les anteriors jornades d'etnobotànica, celebrades a Menorca. Oli d'albercoc (*Prunus armeniaca*) biològic per la seva propietat hidratant, suavitzant i calmant damunt la pell; procedent de Pakistan. Fragància cosmètica d'origen natural de pètals de rosa (*Rosa* sp.), amb suaus notes aromàtiques que recorden la feminitat i l'elegància d'aquesta flor; procedent de França, regió de Grasse. Extracte de centella asiàtica o *gotu kola* (*Hydrocotyle asiatica*), planta que s'ha utilitzat dins la medicina tradicional amb finalitats terapèutiques per les seves propietats cicatritzant, regeneradora, reparadora sobre la pell i venotònica.

Es tracta de productes cosmètics naturals amb matèries primeres d'origen ecològic, dermatològicament testats.

ÍNDIX DE COMUNICACIONS

ÍNDEX

Programa	3
Presentació	
Mach, A. De l'ús tradicional de les plantes a l'etnobotànica	9
Vallès, J. Les Jornades d'Etnobotànica en Llengua Catalana. Ciència, llengua i, en definitiva, cultura.	13
Ponència inaugural	
Niell, M. L'Institut d'Estudis Andorrans (IEA) i l'etnobotànica.	19
Bloc 1: Etnobotànica històrica	
Martín, C., Biosca, A. i Climent, D. Etnobotànica lucentina en el segle XVI. L'anàlisi d'un poema llatí en què figuren plantes d'Alacant i els seus usos.	23
Pujol, A. i Morales, J. L'aixovar de la reina Sibil·la (Fortià, 1350-Barcelona, 1406), quarta muller de Pere III el Cerimoniós	24
Rauret, A.M. Comentaris al viatge de George Benthham al Pirineu andorrà el 1825.	25
Parada, M. Alfred Vogel: de l'etnobotànica a la indústria, un cas excepcional.	27
Obiols, F. Homenatge català a Roger Heim, en el 75è aniversari del descobriment accidental de l'LSD.	29
Climent, D. L'etnobotànica, frontissa entre passat i futur. Homenatge a Tú Yōuyōu.	32
Bloc 2: Etnobotànica general	
Talavera, M. Nous criteris metodològics per a la selecció d'informants en estudis etnobotànics: incrementant l'eficiència en la prospecció de coneixements tradicionals.	37
Talavera, M. Desenvolupament i utilització del nou indicador RCI (<i>recovery capacity index</i>). Determinació de les probabilitats de recuperar les espècies i varietats agrícoles tradicionals catalogades a la comarca de l'Anoia.	39
Álvarez, C., Garnatje, T., Gras, A., Herruzo, M., Jané, N. i Vallès, J. Món rural ancestral i vigent en ambient urbà: l'etnobotànica al Parc de Collserola.	41
Niell, M. Estudis etnobotànics a Andorra.	43
Sala, E. i Vallès, J. Primers resultats de l'estudi etnobotànic del Pla de l'Estany.	45

Figueras, G. i Filippi, N. Inici d'un estudi històric i etnobotànic a la Vall del Corb.	46
González, R., Garnatje, T. i Vallès, J. Estudi etnobotànic de l'illa d'Eivissa: primers resultats.	47
Ribera, M.A., Rull, J. i Gómez, A. Es mengen algues marines a la ciutat de Barcelona?	48
Barceló, M.C., Butí, E. i Vallès, J. La Patum, patrimoni de la humanitat: les plantes que intervenen a la festa.	49
Pujol, A. Carros, andròmines i altres estris de fusta en desús a les terres del Montsià.	50
Climent, D. "Fer la buda": una resposta etnobotànica a una pregunta toponímica.	52
Altimiras, J., Casassas, E. i Devis J. Aportació de noms de plantes de l'Alt Urgell a la fitonímia catalana.	53
Borrell, L. «A vegades aconseguix una flor allò que un diamant no»: aproximació a l'etnopoètica de les plantes remeieres.	55
Gisbert, A.D. i Jordà, R. Els nostres majors, els nostres parlars. Testimonis vius de la Vall de Seta i la Vall del Frainos en perill d'extinció.	57
 Bloc 3: Etnobotànica aplicada	
Oliva, A.M. i Caralt, F. L'associació Flora Catalana i la seva revista.	61
Belda, A. i Climent, D. Espigolant pel rostoll etnobotànic valencià.	62
Obiols, F. <i>Aproximacions etnobotàniques</i> al SomGarrigues. Un exemple reeixit de divulgació.	63
Martín, C. i Climent, D. Fer saó etnobotànica. Divulgació i promoció de l'etnobotànica al migjorn valencià.	66
Hernández, M. Biòtics i dietes.	68
Selga, A. Ratafia Corriols, un exemple de com l'etnobotànica pot ajudar a protegir un territori (les Guilleries, Osona-la Selva).	69
Carreras, C. Presentació de productes naturals cosmètics.	70

LLISTAT D'AUTORS

Autor

Altimiras Roset, Jacint
Álvarez Puig, Canòlich
Barceló Martí, M. Carme
Belda Antolí, Antonio
Biosca Bas, Antoni
Borrell Busquets, Lluís
Butí Barceló, Elisenda
Caralt Rafecas, Francesc
Carreras Pons, Carolina
Casassas Romero, Eva
Climent Giner, Daniel
Devis Ortega, Joan
Figueras Moreu, Guillem
Filippi, Natacha
Garnatje Roca, Teresa
Gisbert Climent, Anna Dèlia
Gómez Garreta, Amelia
González Dunford, Raquel
Gras Mas, Airy
Hernández Mariné, Mariona
Herruzo Fernández, Marta
Jané Gordillo, Núria
Jordà Pasqual, Rafel
Martín Cantarino, Carles
Morales Hernández, Joana
Niell Barrachina, Manel
Obiols Galí, Ferran
Oliva Casas, Anna M.
Parada Solé, Montse
Pujol Bertran, Anton
Rauret Dalmau, Anna Maria
Ribera Siguan, M. Antonia
Rull Lluch, Jordi

Correu electrònic

jacint.altimiras@gmail.com
canolichalvarezpuig@gmail.com
mbarcelo@ub.edu
antonio.belda@ua.es
antoni.biosca@ua.es
lluisborrell@yahoo.es
elisendavng@gmail.com
siscucar@gmail.com
charlie-dos@hotmail.com
eva.casassas@gmail.com
dacligi@gmail.com
joan@cenbn.cat
guijefm@hotmail.com
natacha.filippi1@gmail.com
tgarnatje@gmail.com
adgisbert@gmail.com
ameliagomez@ub.edu
rgdunford@gmail.com
agrasmas@gmail.com
marionahernandez@ub.edu
marta.herruzo14@gmail.com
nuriajane83@gmail.com
-
carlos.martin@ua.es
apujol@comt.cat
mniell@iea.ad
catfilofog@hotmail.com
annamaria.oliva@gmail.com
montse.parada@gmail.com
apujol@comt.cat
annamariarauret@gmail.com
riberasiguan@ub.edu
jordirull@ub.edu

Sala Codina, Ester
Selga Martí, Anna
Talavera Roma, Marc
Vallès Xirau, Joan

estersalacodina@gmail.com
pages.selga@gmail.com
marctr7@gmail.com
joanvalles@ub.edu